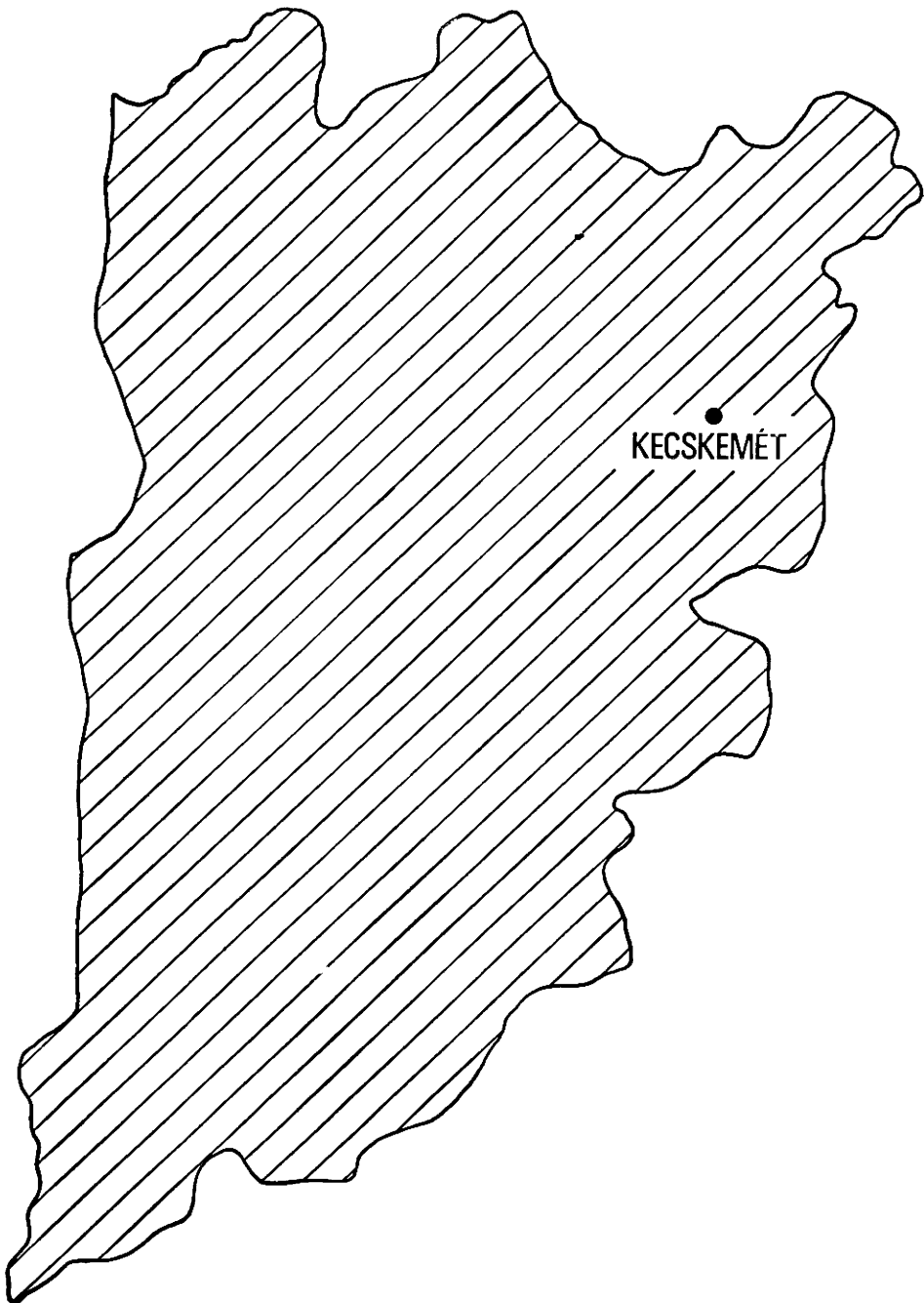
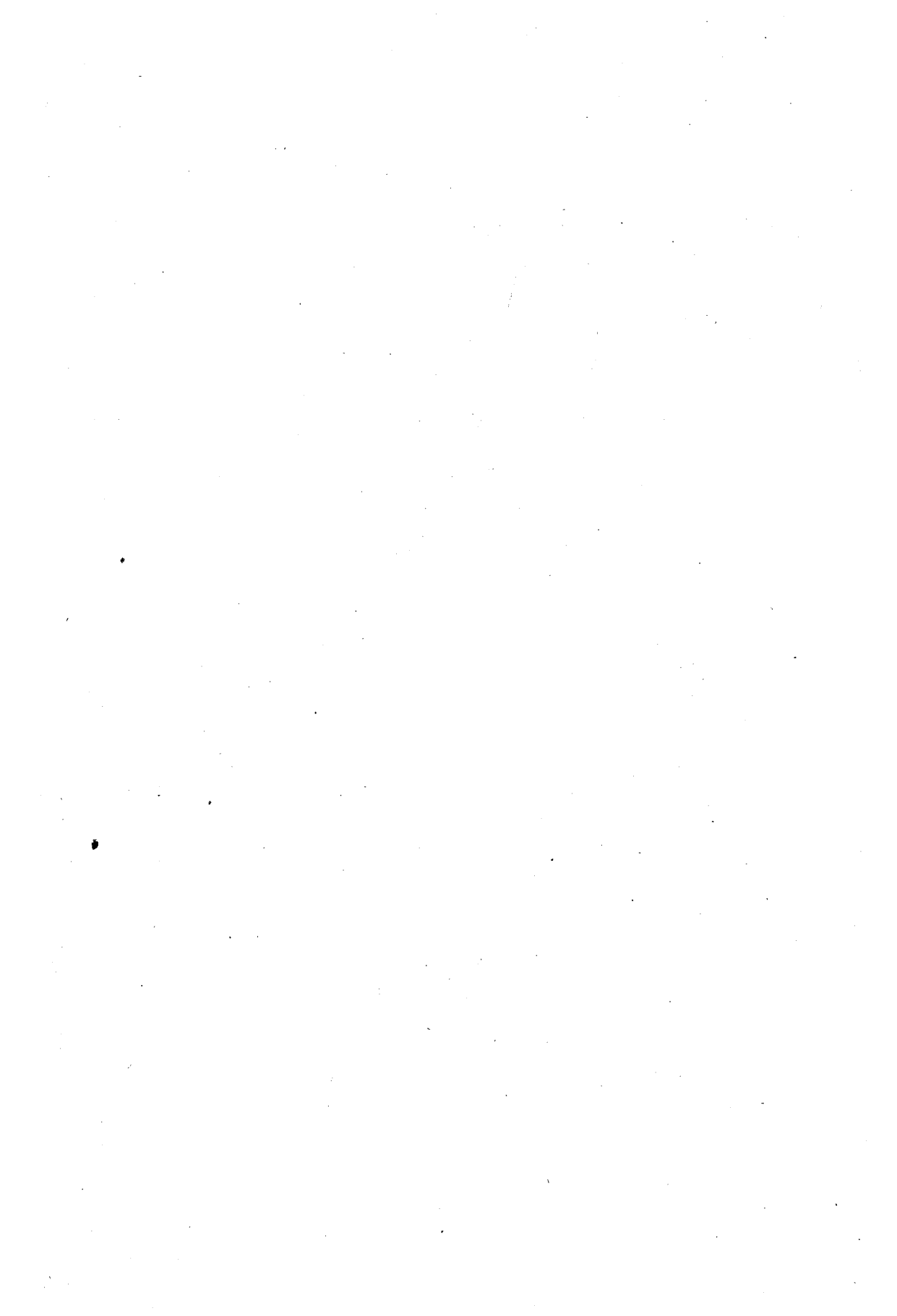

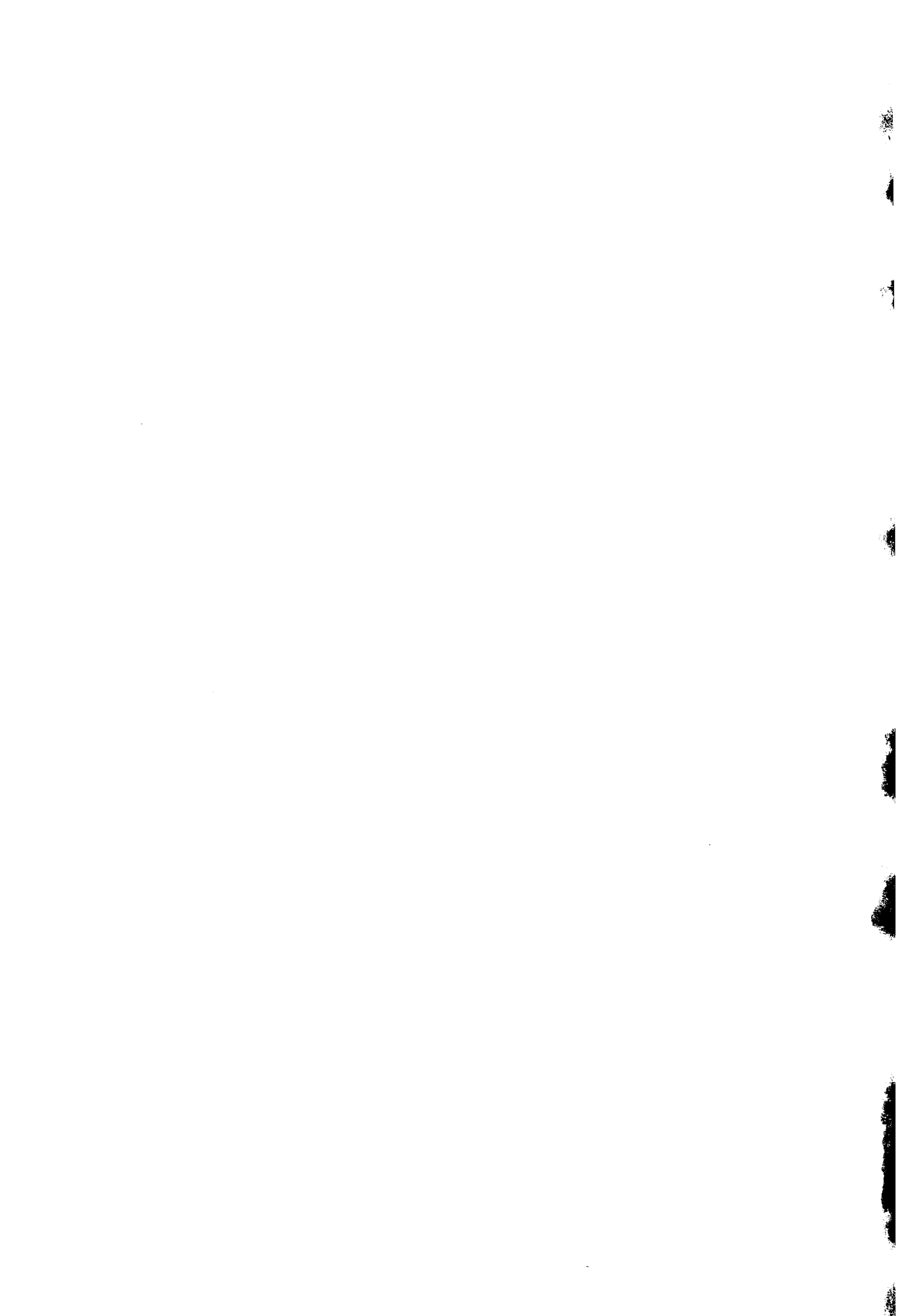
BÁCS-KISKUN MEGYEI

LEVÉLTÁRI FÜZETEK III.

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács-Kiskun megye)

III.

Kisfaludy Katalin

Nemzeti bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén
(1944-1949)

Gyula, 1989

Lektorálta:

Erdmann Gyula

A sorozatot szerkeszti:

Iványosi-Szabó Tibor

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Levéltár
Felelős kiadó: Iványosi-Szabó Tibor
Kiadói Főig. eng.szám: 57405
ISBN: 963 7236 04 X
ISSN: 0238-8847
Készült a Békés Megyei Levéltár műhelyében

BEVEZETÉS

Történeti szakirodalmunknak adóssága még az 1944-1949 között működött nemzeti bizottságok országos, átfogó vizsgálatán alapuló monográfia közzététele. A legfrissebb földolgozásokban is - mai szemmel nézve - már frázisoknak számító megállapításokat idézhet az, aki nem a források számbavételével alkot véleményt a nemzeti bizottságokról.

1944 végén a "legfelsőbb törvényhozó és végrehajtó hatalom megszerzésével egyidejűleg egy más irányú folyamat is kibontakozott: a harcok elmúltával változatos elnevezéssel országszerte alakultak az élet megindítására... települési egységek önkormányzatára a népi, a nemzeti... bizottságok. Átvették az ideiglenesen megbénult közigazgatás... feladatok jelentős részét... öntevékenyen láttak munkához."¹

Politikai jellemzőiket vizsgálva, a kutatás két szakaszban végbenő, de töretlen fejlődést látott abban, hogy a spontán létrejött népi bizottságokat később egységes program alapján fejlesztették nemzeti bizottságokká, amely fejlődési szakaszok "...belső tartalmukban egymásra épülnek."² A nemzeti bizottságok működéséről "Megírták, hogy a kormány intézkedéseit követően hogyan váltak államhivatali szervekből társadalmi-politikai testületté, de mivel politikai szerepüket illetően is eltérő volt az egyes pártok álláspontja, fontosságuk mérséklődött. 1945 második felétől pedig az MKP inkább deklarált, mint realizált támogatása is hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti bizottságoknak nemcsak hatalmi, hanem politikai jelentősége is fokozatosan csökkent, s tevékenységük egyre inkább elsorvadt."³

E tanulmány elsődleges célja, hogy a Bács-Kiskun Megyei Levéltár őrizetében levő, mintegy 3,5 ifm, tehát meglehetősen bőséges, elsődleges forrásanyag áttanulmányozása után képet adjon egy szűkebb régió nemzeti bizottságairól. Az anyaggyűjtés nem terjedt ki más, tehát országos- vagy szaklevéltárakban őrzött forrásokra, mert nem törekedtem a kérdéskomplexum átfogó, országos méretű, azaz monografikus földolgozására. Igyekeztem a kutatás eredményeinek megfogalmazása során csupán arra irányult,

hogy megvizsgáljam: az imént idézett, a szakirodalomban honos megállapításokkal szinkronban van-e a forrásokból kibontakozó helyi kép, esetleg egyedi, eltérő vonások domináltak-e nemzeti bizottságaink működésében. Nem titkolt szándékom az is, hogy a viszonylag kis területen működött valamennyi testület levéltárba került iratanyagát a teljesség igényével átvizsgálva, és újragondolva helyüket, szerepüket, megítélésüket a korabeli Magyarországon, néhány eddig figyelmen kívül hagyott jelenségre is ráirányítsam a figyelmet. Olyan jelenségekre, amelyek - reményeim szerint - túlmutatnak a mai Bács-Kiskun megye határain.

Előljáróban néhány módszertani kérdésről is szükséges szót ejteni. A mai megye területén a vizsgált időszakban két törvényhatóság működött: Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegyék. A mai közigazgatási határokat a 4343/1949. (259) MT. sz. rendelet vonta meg, Bács-Bodrog Magyarországon maradt része (bajai, bácsalmási, jánoshalmi járások), valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye dunavecsei, kalocsai, kiskőrösi, kiskunfélegyházi, kunszentmiklósi járásainak, továbbá Ladánybene és Lajosmizse nagyközségek területeinek összevonásával.⁴ Igaz ugyan, hogy egy község, város, járás, vagy megye nemzeti bizottsága egy adott időszakban azonosnak mondható, ha szervezetüket, hatáskörüket, feladataikat hasonlítjuk össze, mégis, politikai súlyukat, gyakorlati tevékenységüket, mindennapjaikat - legalábbis ez esetben - alapvetően meghatározta a megyei igazgatás.

Ebből következik, hogy összehasonlító vizsgálati módszer alkalmazása tűnt a legcélravezetőbbnek, annál is inkább, mert a mai megye északi és déli felén egyéb, történetileg kialakult eltérések is föllelhetők. A valamikori Bács-Bodrog, illetőleg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyékhez tartozott települések nemzeti bizottságainak működését reprezentáló adatok összevetése, a két területen, megfigyelt jelenségek összehasonlítása volt tehát a tanulmány megírásának módszere.

Végül egy megjegyzés: a kézirat 1986. dec.-ben készült el.

I. NEMZETI BIZOTTSÁGOK AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY MEGALAKULÁSÁIG

Bács-Kiskun Megye 1944. október 10. november 14-e közt hadművelési terület volt.⁵ A mai Bács-Kiskun megye területét tehát Horthy kormányzó sikertelenül végrehajtott kiugrási kísérlete, Szálasi "nemzetvezető" hatalomátvétele után érte el a Vörös Hadsereg, éppen azokban a pillanatokban, amikor a szövetséges nagyhatalmak számára elfogadható politikai vezetés nem állt Magyarországon élén. A bukott kormányzó Moszkvában tartózkodó fegyverszüneti küldöttségével már nem; új, demokratikus alapon szervezett államhatalommal még nem számolhatott a szovjet vezetés. Magyarországon további sorsát, korabeli megítélését az szabta meg, hogy képes-e a maga erejéből, de természetesen nem függetlenül a reális hatalmat birtokló Vörös Hadseregtől létrehozni és megszervezni a már felszabadított területeken az új, antifasiszta államot vagy annak csíráit.

Szomszédaihoz képest Magyarország egyedülálló helyzetben volt 1944 végén. Csehszlovákiát és Lengyelországot a nagyhatalmak a Hitler-ellenes koalíció tagjának ismerték el, Bulgária és Románia fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval, míg Magyarországon a német megszállás árnyékában "a végsőkig kitartás" nemzetvesztő politikája jutott uralomra.

A korábban bevezetett statáriális intézkedések, a félelem és bizonytalanság légkörében, s nem utolsósorban a 25 esztendeig tartó propagandahadjárat következtében szinte egy egész ország útra kelt. Jórészt elmenekültek a központi, sőt a helyi hivatali apparátusok vezetői, a hivatalnokok nagy része.⁶ A közigazgatás szinte megbénult. A gazdátlanul hagyott országrészekben légtüres tér keletkezett, amelyet az élet normalizálása és a szovjet alakulatok érdekében is meg kellett szüntetni. Szükségszerű volt, hogy a Vörös Hadsereg parancsnokságai részt vállaljanak a közigazgatás újjászervezéséből. Ezt főképpen a front követelményei diktálták, de a lépés nem volt mentes politikai megfontolásoktól sem. Sztálin marsallnak nem lehetett célja, hogy katonai közigazgatást vezetessen be, netán lemásoltassa a szovjet mintát akkor, amikor Magyarországról a szövetségesek - különösen Anglia - még nem mondtak le.

Bár a három nagyhatalom külügyminisztereinek 1943-ban, Moszkvában tartott megbeszélésén elismerték, hogy mivel Kelet-Közép Európa katonai felszabadítását a Vörös Hadsereg fogja elvégezni, a Szovjetunióknak döntő szava lesz a térség politikai újrendezésében, a tárgyalóasztalok mellett (így pl. 1944. októberében, a moszkvai Sztálin-Churchill találkozón) nem dőlt el véglegesen Magyarország hovatartozása. Elsősorban azért nem, mert a Szovjetunió érdekeivel ellenkezett volna a nagyhatalmi koalíció gyöngítése.⁷

Történetírásunk kimutatta tehát, hogy 1944 végén a külpolitikai helyzet egy antifasiszta állam életre hívását - és csak azt - tette lehetővé.

Ez jutott kifejezésre a határozatban, amelyet a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága hozott 1944. október 27-én. A határozat nyomán megfogalmazott kiáltvány - magyar nyelvű - közzétételkor, tehát 1944. október 27-e után lettek csak nyilvánvalók a magyar közvélemény előtt a szovjet államvezetés Magyarország további sorsát megszabó szándékai.⁸ A gyakorta idézett kiáltvány - tárgyunk szempontjából - legfontosabb gondolata: "A helyi hatóságok és a helyi önkormányzat összes szervei... a helyükön maradnak."⁹

Ez a kívánalom nem egyezett a Moszkvában emigrációban levő Magyar Kommunista Párt vezetése által jóváhagyott, Révai József tollából származó tervezettel. A tervezetben ugyanis radikális változtatások fogalmazódtak meg, nevezetesen az, hogy a parlamentet fel kell oszlatni, a helyi önkormányzatokat el kell söpörni és nemzeti bizottságokat létrehozva kell új alapokra helyezni az államhatalmat.¹⁰ A Révai-féle elgondolás - minden radikalizmusa mellett - azonban mégsem kommunista hatalomátvételt tűzött ki célul, mert a nemzeti bizottságokba demokratikus elemek tömörítését tervezte.

Úgy tűnik azonban, hogy az 1944. szeptemberében-októberében felszabadított ország rész legtöbbször helyén másképpen gondolkodtak a politizáló emberek. Ez persze nem lehetett véletlen, hiszen először a Viharsarok, és a forradalmi hagyományokban gazdag Tiszántúl szabadult föl. Történetírásunk kimutatta, hogy ezeken a helyeken spontán módon, de soha nem függetlenül a Vörös Hadsereg parancsnokságaitól sorra alakultak a leggyakrabban kommunis-

tákat tömörítő népi szervek, amelyek "a közigazgatás mellett, sőt annak ellenében jöttek létre."¹¹ Voltak tehát olyan erők, amelyek a Vörös Hadsereg megjelenésekor aktivizálódva, egycsapásra új politikai-társadalmi berendezkedés létrehozásán fáradoztak. Az új berendezkedés mintája - logikus módon - az 1919-ben levert Tanácsköztársaság volt.

Alapvetően megváltozott azonban a spontaneitásnak kedvező helyzet akkor, amikor egyrészt publikussá váltak a szovjet hadvezetés elvárásai, másrészt a Moszkvából hazatért kommunistáknak a kívánalmak szellemében átdolgozott programja is napvilágot látott. A nyilvánosságra hozott programban már nincs szó radikális változtatásokról, csak arról: a népfrontpolitika szellemében kell megindítani a szervező munkát. "Anglia és Amerika nem ismerne el egy kommunista kormányt. Aki tehát szocializmust és proletárdiktatúrát akar, megnehezítené a németellenes politikát."¹² Ha tehát nem kell kommunista kormány, nincs szükség kommunista vagy kommunista többségű helyi közigazgatásra sem. Ezt a következtetést a felszabadított országrészben bizonyára mindenütt levonták az aktívan politizálók, bár előfordultak olyan esetek is, amelyek azt mutatják: a megszerzett hatalomról nem mondtak le könnyen.¹³

Amikor azonban meggyorsultak az új, antifasiszta állam létrehozásának munkálatai, tehát a szervező munka gazdára talált, a korábban jellemző öntevékenység háttérbe szorult vagy egészen minimálisra csökkent. Ebben bizonyára az is szerepet játszott, hogy más és más forradalmi hagyományok éltek Békésben, Csongrádban, mint Bácskában és a Kiskunságban. Mégis az tűnik alapvetően fontosnak, hogy 1944 október vége és december eleje közt egészen új helyzet alakult ki.

1944. október végén megszerveződött az "Antifasiszta Demokratikus Blokk", 1944. november 30-án a debreceni "Néplap"-ban megjelent az MKP Moszkvában kidolgozott - finomított - programja, végül, de nem utolsó sorban Szegeden 1944. december 2-án zászlót bontott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.¹⁴ Csak a leglényesebb momentumokat említem, mert már ezek is jelzik, hogy a viszonylag hosszú ideje vajúzó moszkvai fegyverszüneti tárgyalások fokozatosan eredményre jutottak, ami lehetővé, sőt szükségessé tette a hazai demokratikus-antifasiszta erők összefogását. Ezt

az összefogást egy új, az imént említett erőket képviselő kormány létrehozásával is dokumentálni kellett. Magyarország csak ilyen módon válhatott tárgyalóképesé a nagyhatalmak szemében.

Ám az új kormány megszervezése nem lehetett pusztán elhatározás kérdése. Ahhoz, hogy mindenki - nevezetesen a magyar közvélemény és a politikát diktáló nagyhatalmak - számára is elfogadható kormány alakulhasson "Meg kell teremteni a hatalom forrásait" (Sztálin).¹⁵ Létre kellett hozni a demokratikus erőket tömörítő helyi politikai szervezeteket, hogy választottaik ezután az új államhatalom jogos képviselői, és ne annak bitorlói legyenek.

Ez az a pont, ahol éles különbséget kell tenni az MNFF programja alapján létrehozott nemzeti bizottságok és a korábban spontán megalakult "népi szervek" között. Ez utóbbiak nem egyszerűen politikai szervezetek voltak, hanem az élet minden területére igyekeztek kiterjeszteni hatalmukat, így jogalkotó és jogszolgáltató szerepet is vállaltak.¹⁶ Az új helyzetben már más jelleggel és alapokon szervezték meg a nemzeti bizottságokat, mégpedig konkrét politikai feladat elvégzése érdekében.

Ez a feladat az új központi államhatalom megteremtésének első fázisa volt. Az államalkotó tevékenység első fázisában az volt a legfontosabb cél, hogy a lakosság demokratikus elemeit bevonva a politizálásba alakítsanak - most már mindenütt nemzetinek nevezett - bizottságokat, akik majd elküldik követeiket a nemzet új gyűlésébe. Tehát a november végén - december közepén megalakított nemzeti bizottságok ezt a konkrét feladatot kapták, és a legtöbb helyen nem spontán módon, hanem gyors ütemben, sikeresen végrehajtott szervező munka eredményeképpen jöttek létre.

E folyamat akkor kezdődött, illetőleg gyorsult föl rohamosan, amikor 1944. december 15-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága 38 település meglátogatásához adott megbízatást küldötteinek, akik a mai Bács-Kiskun megye területére is eljutottak.¹⁷ Mindenütt, ahol azt a helyi viszonyok megengedték, életre hívták az MNFF helyi szerveit, a nemzeti bizottságokat, amelyeknek - elvileg - már semmi közigazgatási funkciót sem szántak.

Tulajdonképpen ezt az Ideiglenes Nemzetgyűlés megszervezésekor megnyilvánult kívánalmat fogalmazta meg törvényesen az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. januárjában kiadott rendelete. E ren-

delet, amely a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szólt, a nemzeti bizottságok vonatkozásában semmiféle változást sem fogalmazott meg.¹⁸ E testületeket továbbra is olyan politikai szervezeteknek tekintették, amelyeknek egyetlen feladatuk a közelet demokratizálása: az új hatalom jogforrásai voltak és elvileg azok is maradtak. Legföljebb annyi történt, hogy az említett rendelet megjelenése után valóban gomba módra szaporodtak a nemzeti bizottságok, s a vizsgált terület szinte valamennyi településén megalakították azokat. Mielőtt megvizsgálánk, hogy a "jogforrás alapállás" milyen cselekvési lehetőségeket kínált nemzeti bizottságainknak, meg kell ismerkednünk azzal a néhánnyal is, amely 1945. január 4-e előtt alakult meg.

Bács-Bodrog vármegye Magyarországon maradt települései közül, Horthy proklamációját három nappal megelőzve, 1944. október 12-én elsőként Csikéria községet, majd 1944. november 2-án Szeremlét érte el a Vörös Hadsereg, ezzel be is fejeződtek itt a hadmozdulatok.¹⁹ De a háború még nem ért véget: Baját pl. 1944. november 22-én, december 19-én, sőt 1945. február 21-én is német bombatámadások érték.²⁰

A kiürítettési parancsok természetesen ide is eljutottak, s a közigazgatás vezetői jórészt teljesítették is azokat.²¹ A közigazgatás szinte teljesen megbénult, vonatkozik ez elsősorban a megyei törvényhatóságra. A volt megyeszékhely, Zombor már nem tartozott Magyarországhoz; jóllehet sok tisztviselő menekült az anyaországba, Bács-Bodrog vármegye, mint közigazgatási hatóság gyakorlatilag nem létezett.²²

Forrásaink tanúsága szerint a szervező munka a terület legrangosabb településéről, az 1944. október 20-án felszabadított Bajáról indult el.²³ Egy 1944. október 22-én kelt jegyzőkönyv szerint a "város orosz ezredes katonai parancsnoka" felhívta a helyükön maradt - 62 ilyen volt a városban - közigazgatási tisztviselőket, hogy a 6 otthon levő vezető állású közül válasszanak "városvezetőt". Feladata volt, hogy indítsa újra a közigazgatást, szervezze meg a város mindennapi életét.²⁴ A hivatalnokok választása Dr. Takáts Endre városi főlevéltárnokra esett, aki ily módon Baja város vezetője lett.

Baján rendkívül erős, élő hagyományai voltak a Tanácsköztársaságnak, sőt sok, addig háttérbe szorított 19-es veterán, volt

szakszervezeti vezető is élt még. Olyanok, akik úgy gondolták: újra itt a lehetőség, hogy munkások vegyék kezükbe a hatalmat. Gondolhatták ezt azért, mert 1944. októberének végén még semmi nem utalt arra, hogy nem proletárdiktatúra, nem új munkáshatalom lesz az ország élén. Egészen bizonyos, hogy semmiféle, az új berendezkedés mikéntjére vonatkozó információ sem jutott el Bajára, legföljebb csak a városi szovjet katonai parancsnokságon keresztül. A katonai parancsnok - miközben a hivatalos közigazgatást ambicionálta - szimpatizált a kommunista munkásokkal, bátorította szervezkedésüket.

Sajnos, a számomra hozzáférhető források nem tájékoztatnak a "Munkástanács" megalakulásának pontos előzményeiről, sem a körülményekről, sem a tanácstagok indítékairól; mindezekre pillanatnyilag csak következtethetünk. Annyi azonban bizonyos, hogy az 1944. novemberében megalakított új városi tanács - amely a régi rendszernek megfelelően a polgármestert, jelen esetben a "városvezető"-t segítő-ellenőrző testület volt - tagjai sorában ott találjuk a 11 kommunistát számláló "Munkástanács" minden résztvevőjét.

A "Munkástanács" már korábban megszerveződött, "asztalosok, villanyszerelők, cipészek, szövők, általában munkás emberek" öntevékeny aktivitása nyomán a hivatalos, Takáts-féle városvezetéssel párhuzamosan.²⁵ Visszaemlékezések szerint a kommunistákból október 20-a tájékán előbb egy öt, majd egy héttel később 11 tagúvá bővülő bizottság alakult, amit legtöbbször "Munkástanács"-nak neveztek.²⁶ Azt azonban csak feltételezem, hogy az 1944. november 10-e táján megszervezett, a korabeli megfogalmazás szerint "szocialista-kommunista" és "polgári tagozatból" álló 20 tagú városi tanács létrehozása, valamiféle - valószínűleg a szovjet parancsnokság sugallta - kompromisszum eredménye lehetett.²⁷ Az élet normalizálása érdekében a lehető legminimálisabbra kellett csökkenteni a hatalmi villongásokat. A kompromisszumra annál is inkább szükség volt, mert az újfajta szervezeti fölépítés inkább megfelelt az átalakítás országos programjának, hiszen, ha összetételét nézzük a város új tanácsa népfrontos törekvések megvalósulása felé mutat. Az új testület létrehozásával nem dőlt el a hatalom kérdése: a munkástanács nem mondott le megszerzett pozícióiról. Sőt, a kommunisták a városháza gyakorlati munkájá-

ból is részt követeltek: 1944. november 25-én minden jelentős ügyosztályra munkástanácsi "ellenőrt" delegáltak, akiket még hónapok múlva is ott találunk.²⁸ A város hivatalos vezetése az őt ellenőrző munkástanácsot, s tulajdonképpen a városi tanácsot sem ismerte el: "az összes tanácsi határozatok semmisek, mert a tanács működésére nincs jogosultság."²⁹ A város szovjet katonai parancsnoka ellenben úgy nyilatkozott: a tanácsra szükség van, a városvezetőnek kötelessége végrehajtani annak határozatait.³⁰ Véleménye el is döntötte a kérdést. A városi tanács - s abban a kommunista munkások - mindaddig hivatalban maradtak, amíg az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete nem szabályozta a közigazgatás ideiglenes rendezését. Az ügyosztályok ellenőrei pedig, egészen 1945. februárjáig, a közalkalmazottak igazolásáig működtek.³¹

Baján sajátos helyzet alakult ki. A régi alapokon megszervezett "hivatalos" városvezetés mellett működött a szovjet hatóság bizalmát élvező, spontán módon létrejött "Munkástanács". A kettő munkájának összehangolása érdekében, politikai megfontolásból jöhetett létre a munkástanácsot beolvasztó, de kommunista többségű városi tanács. Ennek ellenére a munkástanács külön is tárgyalt bizonyos ügyeket: "a 11 tagú munkástanács már foglalkozott szűkebb körében e kérdéssel...", de ilyen üléseknek írásos nyomuk nem maradt.³²

Éppen emiatt nem lehet szétválasztani a városi- és a munkástanács ténykedéseit, csak az intézkedés jellegéből következtethetünk a kezdeményezők hovatartozására.

Néhány ilyen, a munkástanács kezdeményezését feltételező ügyet talán nem érdektelen megismerni. Közellátás céljaira 1944. november 15-én a tanács 28 q cukrot, 60 q sót, 270 q kukoricát foglaltatott le, 1944. november 18-án saját kezelésébe vette a Központi Filmszínházat, ugyanazon a napon polgármesterhelyettessé nevezte ki a kommunista Folcz Antalt (aki egyben a munkás-, sőt a városi tanács elnöke is.)³³ Ez utóbbi intézkedés a munkástanács azon törekvését sugallja, hogy akár funkcióhalmozás árán is koncentrálja hatalmát.

Érdekesek a közbiztonság védelmére felállított új szervezet létrehozásáról szóló adatok. Egy 1944. október 24-én kelt, a város vezetője által kiadott hirdetményben olvashatjuk: "A városi polgárőrség átvette az államrendőrség hatáskörét..."³⁴ 1944. ok-

tóber 27-én viszont már arról hallunk: "a közigazgatástól függetlenül létrejött a Vörösörseg"; tehát a munkástanács az élet minden területén hatalmi pozíciókat szerzett.³⁵

A rendelkezésemre álló forrásanyagból a munkástanács rövid ideig tartó, önálló ténykedéséről, főleg hatalmi pozíciók kiépítésének menetéről nem derült ki több. Az mindenesetre tény, hogy november 10-e, tehát a városi tanács megszervezése után sem mondott le pozícióiról, sőt újakat szerzett, és alapvetően befolyásolta a város mindennapi életét. A központi kormányservek létrejötte után egyre csökkenő befolyással bírt. A hatalomból való kiszorításának menete azonban már a város nemzeti bizottságának történetéhez tartozik.

Szinte ugyanabban a pillanatban, amikor Baján megindult a közigazgatás, a szovjet hadparancsnokság a megyei munkát is beindította. Elég súlyos volt a helyzet. Ennek két speciális oka volt. Az egyik ok, amely tulajdonképpen az egész tárgyalandó korszakon át meghatározó tényező volt: Bács-Bodrog nemzetiségi vidék, jelentős számú németajkú lakossággal. A vidékre erős Volksbund-mozgalom is jellemző volt, s jóllehet ennek exponensei többnyire elmenekültek, az otthon maradók még akkor is féltek, ha erre német hangzású nevükön kívül egyéb okuk nem volt. Félelmeiknek, mint tudjuk, reális alapjaik voltak.³⁶ Már csak emiatt sem igen találkoztunk - Baja kivételével - öntevékeny politikai szervezkedéssel ezen a vidéken.

Méginkább nehezítette az ott lakók életét, és gátolta politikai szervezőmunkát, hogy a terület határvidék. Különösen 1944-ben okozott gondot, hogy az országhatár képlékeny volt. Csak a fegyverszüneti egyezmény megkötése után tisztázódott a határkérdés.³⁷ Az országhatár kijelölése, "meghúzása" nem vetett véget egy csapásra az incidenseknek.

Takáts Endre, Baja város vezetője arra is felhatalmazást kapott a szovjet parancsnokságtól, hogy állítsa helyre a megye közigazgatását. Vármegyei kormánybiztossá (!) nevezték ki.³⁸ Az indokolás így hangzott: "Nevezett parancsnok szükségesnek látja, hogy az egész területen (tudniillik a bajai, bácsalmási, jánosalmi járásokban) az irányítás egy kézben: a városvezető kezében maradjon. Egyben úgy látja helyesnek, hogy a bajai városi tanács intézze egyelőre a községek felsőbb irányítását."³⁹ A városi ta-

nács ilyen irányú tevékenységének nincs semmi írásos nyoma. Tulajdonképpen a "vármegye kormányzója"⁴⁰ sem tehetett sokat, mert a közbiztonság színvonala rendkívül alacsony volt: különösen a "bunyevác lakta községekben... magukat partizánoknak nevező" szerb fegyveresek kezében volt a hatalom. Ez már 1944. októberében gondot okozott, de még 1945. február 15-én is azt olvashatjuk egy alispáni beadványban, hogy a távbeszélőforgalom a "JAHTA" kezében van.⁴¹ A főispán is beadványt fogalmazott a belügyminiszternek, melyben kifogásolta, hogy a pártszervezés akadályokba ütközik, sőt a "magyar közigazgatás embereit" a fegyveresek félreállítják.⁴² Csak 1945. március 28-a körül konszolidálódhatott a helyzet. Ekkor közölte az 51. hadkiegészítő parancsnokság a bajai nemzeti bizottsággal, hogy Hercegszántó, Gara, Kelebia, Csikéria és Tompa községekben határőrsöket állítottak föl. Létszámuk 263 fő volt.⁴³

Mindaddig, amíg ilyen bizonytalan volt és életveszélyes a helyzet, csupán a kezdeti lépéseket lehetett megtenni. Ezt a korabeliek is így ítélték meg 1945. februárjában: "Bács-Bodrog vármegyét még csak most szervezzük."⁴⁴

Elmondhatjuk, hogy 1944. december legelején erre az életveszélyes és politikailag is nehezen szervezhetőnek ítélt területre nem jutottak el sem központi pártszervezők, sem az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága küldöttei. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásáig, illetve az információcsere lehetőségének megteremtéséig a megye gyakorlatilag magára hagyottan politizált, sőt azt is mondhatjuk: nem vagy alig politizált.

Egyedül a Bajához nem túl nagy távolságra lévő Bátmonostoron találtuk - igen halvány - nyomát "népi" szerv működésének,⁴⁵ a többi községben nem voltak ilyenek.

Ezen a területen - kivéve Baja városát - a háború utáni szervező munkát kizárólag a szovjet katonai parancsnokságok intenciói alapján, a helyükön maradt közigazgatási alkalmazottak, többnyire beosztott kistisztviselők, községi bírók kezdték meg. Olyan személyek, akik nem, vagy nem túlságosan exponáltak magukat sem nyilasként, sem a fasizmus híveként és képesek voltak együttműködni a szovjet hatóságokkal.

1944. október 21-én Pálmonostora községet érte el elsőként a Vörös Hadsereg az akkori Pest vármegyében. Súlyos harcok árán

1944. november 14-ével, Solt felszabadításával fejeződtek be a hadműveletek.⁴⁶

Addig, ameddig Budapesten, illetve Budapestért, az akkori közigazgatási székhelyért súlycs, sok áldozatot követelő harcok folytak, a Pest vármegyei közigazgatási hatóság újjászervezéséről szó sem lehetett. A megye - általunk vizsgált - részén is a legalsó szintű helyi hatóságok szerveződtek újjá elsőként, bár megkísérelték a magasabb közigazgatási egységek, a járások munkájának megindíttatását is.⁴⁷

Hasonló volt a helyzet a megye két felén abban, hogy miként a Bácskában, ezen a részen is sokan teljesítették a kiürítettési parancsot: a közigazgatás vezetőinek és a vezető értelmiségi rétegnek nagy része elmenekült.⁴⁸ Ezen a vidéken is a szovjet katonai parancsnokságok tették meg, illetve szorgalmazták az első, a közigazgatás újjászervezését célzó lépéseket. Spontán népi kezdeményezésről, amelynek eredményeképpen egészen új típusú hatóságok, jogalkotó és jogszolgáltató szerepet is vállaló testületek jöttek volna létre, nincs adat a forrásokban. A nagyobb településeken, elsősorban a városokban megindult ugyan a szervezkedés, legkorábban az MKP helyi szervezetei rendezték soraikat. Viszont olyan testületek, amelyek öntevékenyen szerveződve, a helyi hatóság szerepkörét és a politikai cselekvést is elvállalták, nem alakultak az akkori Pest Megye déli részén. 1944-ben szerveztek ebben a régióban is nemzeti bizottságokat, ám létrejöttük nem spontán módon történt.

Szükséges a Bács-Kiskunra vonatkozó adatokat megelőzve, egy Hajdu megyei példát említeni, mert Kaba községben szinte ugyanaz történt, mint Kecskeméten és föltehetően minden olyan településen, ahova az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága küldöttei eljutottak.

1944. december 18-án futár (Futó Zoltán újságíró) érkezett Debrecenből Kaba községbe, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága felhívása alapján - különféle testületeken, szervezeteken keresztül ide érve a nemzeti, és más elnevezésű népi bizottságokat is - válasszanak küldötteket a Nemzetgyűlésbe. A községi elöljáróság ezért összehívta a három működő politikai párt 5-5 képviselőjét, akik bizonyos tagokkal (törvénybíró, vezetőjegyző, református lelkész stb.) kibővülve megalakították a köz-

ség nemzeti bizottságát, hogy képviselőt jelöljön. Az ügy "halaszthatatlanul sürgős" volt, s bár a képviselő személye körül éles vita alakult ki (a választást el is akarták halasztani) mégis dönteni kellett.⁴⁹

Ebben a példában az látszik a legfontosabbnak, hogy a szerveződő új hatalom rendkívül fontosnak tartotta azt, hogy a Nemzetgyűlés "népképviseleti" alapon ülhessen össze, minél szélesebb - de természetesen kizárólag antifasiszta elemeket magában foglaló társadalmi bázison nyugodjék. A társadalmi bázis alapegységéül pedig éppen a nemzeti bizottságokat szánta. Ennek az alapállásnak a megértetése volt az Előkészítő Bizottság tagjainak legfontosabb feladata, az tehát, hogy a társadalom lehető legszélesebb rétegeiből verbuválják a megfelelő politikai beállítottságú képviselőket. Az Előkészítő Bizottság küldöttei eljutottak a mai Bács-Kiskun megyébe is. !!

Az eredeti - elgondolás szerint Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, Kiskőrös és Kecskemét volt a delegáltak uticélja. Az előbbi három települést Erdei Ferenc és Révai József, az utóbbit Faragho Gábor és Molnár Erik látogatta meg.⁵⁰ Érdeemes itt is megjegyezni, hogy Bács-Bodrogon - jóllehet a fronthoz sokkal közelebb fekvő települések (pl. Pécs, Bonyhád, Kaposvár) is szerepeltek az utitervben - egyáltalán nem kívánták megindítani a politikai szervező munkát. Sőt mi több, ennek települései egyetlen, a képviselőválasztások lebonyolításával kapcsolatos tervezetben sem szerepeltek,⁵¹ aminek elsődleges oka - a már tárgyalt - rendkívül kényesnek ítélt helyzet lehetett.

Kecskeméten a város felszabadítását (1944. október 30.) követő napokban Váradi József polgármester mellett a volt illegális kommunista, Molnár Erik kapott helyettesi megbízást a szovjet parancsnokságtól. Ekkor még Molnár Erik nem rendelkezhetett felsőbb pártkapcsolatokkal. Mutatja ezt az a tény, hogy vezetésével 1944. november 18-án közös munkáspárt alakult, "Kommunista és Szocialista Munkások Egyesülete" néven, minden bizonnyal 1919-es példa nyomán.⁵² Az egységes munkáspárt megszervezése inkább kedvezett a korabeli elvárásoknak: népfrontpolitikára, a demokratikus erők összefogására valló igyekezet fedezhető fel abban, nem úgy mint pl. a bajai szervezkedésben. Molnár Erik tehát meglehetősen jó politikai érzékkel látott hozzá a párt szervezéséhez.

Amikor azonban bevonták őt az új állam megteremtésébe, s mint instrukciókkal ellátott szervező tért haza - Faragho társaságában - Kecskemét városába, természetesen a szegedi program alapján látott munkához. A kecskeméti nemzeti bizottság alakuló ülésén már három helyi párt (MKP, SZDP, FKgP) alapította meg a testületet "mint az MNFF helyi szervét". A nemzeti bizottság megválasztása után, az alakuló ülésen azonnal kijelölték Kecskemét város küldötteit az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.⁵³ Érdekes viszont, hogy a Kecskeméti Lapok híradása szerint a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete csak 1944. december 18-án (esetleg 25-én)⁵⁴, de mindenképpen a nemzeti bizottság megalakulása után szerveződött újjá. Ugyanez vonatkozik a Független Kisgazdapártra, amelynek helyi szervezete 1944. december 31-én tartotta újjáalakuló ülését, jöllehet a Kecskeméti nemzeti bizottság első elnöke is kisgazda-párti volt.⁵⁵

Kiskunfélegyházán más volt a helyzet. A front elvonulása után (1944. október 23.) egy ideig (november 11-ig) a közigazgatás szünetelt, majd a városparancsnok új polgármestert nevezett ki, aki 3 városházi tisztviselő, valamint a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének, a gazdáknak, az iparosoknak és a szakszervezetnek 2-2 képviselője részvételével új városi tanácsot szervezett, 1944. november 24-én.⁵⁶ Eközben azonban a helyi kommunista pártszervezet saját vezetőit "1944. november 10-e körül" Szegedre küldte, ahol fölvtették a kapcsolatot a Központi Vezetőséggel, nevezetesen Farkas Mihállyal.⁵⁷ Nem volt tehát véletlen, hogy a város új tanácsát paritásos - koalíciós alapon szervezték meg. Még így sem lehetett ez a népképviselő fóruma. Amikor 1944. december 18-án az Ideiglenes Nemzetgyűlés szervezői a városba érkeztek, ahogyan Kecskeméten (és Kabán), itt is először a nemzeti bizottságot alakították meg, amely bizottság kijelölte a város küldötteit, s másnap e jelöltekről "600-700 főnyi választó közönség" döntött.⁵⁸

Kiskunhalasra a tervezettől eltérően, nem jutottak el a szervezők vagy legalábbis nincs adatunk erről. Tény viszont, hogy a Magyar Kommunista Párt 1944. november 7-én megalakult helyi szervezete "a szegedi központtal... kapcsolatba került." December 6-án már pártközi értekezlet döntött a nemzeti bizottság megalakításáról és hat nappal később, tehát a szervezők útrakelése előtt meg

is alakult, mint "Független Nemzeti Bizottság".⁵⁹

Kiskőrösön sem jártak szervezők, illetve csak azt tudjuk: "Kiskőrösön eredménytelenül zajlott le a választási tevékenység".⁶⁰ Sajnos ennek sem okait, sem a pontos körülményeit nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy a községi előljáróság már 1944. december 11-én működött. A Magyar Kommunista Párt helyi szervezete 1944. december 20-án alakult meg, a nemzeti bizottság pedig - súlyos pártvillongások után - csak 1945. március 1-én.⁶¹ Itt tehát szegedi hatás és kapcsolat nem mutatható ki.

Ellenben Alpáron (a mai Tiszaalpár) már 1944. december 27-én "kiskunfélegyházi kiküldöttek" jelenlétében,⁶² Kiskunmajsán pedig szintén december végén alakították meg a nemzeti bizottságot, ugyancsak "szegedi pártkapcsolatok alapján".⁶³

Összesen tehát 4 településen alakították meg a megyében 1944-ben a nemzeti bizottságokat. Minden esetben kimutatható a Szegeddel való közvetlen vagy közvetett kapcsolat, két esetben pedig nagyon jól nyomon követhető a cél is, amelynek érdekében e testületeket életre keltették. A közigazgatási hatóságok, illetve tanácskozó testületek (községi, városi képviselőtestületek) még akkor sem látszottak megfelelő fórumoknak az új államiság megteremtéséhez, ha már átszervezték azokat, tehát ha már nem a virilisek gyülekezetei voltak. Az államiságot új alapokra kívánták helyezni, ehhez új fórumok kellettek. A külpolitikai elvárások és lehetőségek nem engedtek meg radikális változtatásokat, az új testületeket a régiék mellett kellett megszervezni.

Ha tüzetesen megvizsgálunk egy ideiglenes nemzetgyűlési választási jegyzőkönyvet, megfigyelhetjük, hogy az két részből áll: I. Jegyzőkönyv a jelölési eljárásról (ennek az eljárásnak része a nemzeti bizottság megalakítása), II. Jegyzőkönyv a választási eljárásról (itt pedig a jelölésről szóló döntések szerepelnek).⁶⁴ Az a szakirodalomban elfogadott megállapítás, miszerint az Ideiglenes Nemzetgyűlés követelt a nemzeti bizottságok küldtét be, igaz ezen a területen is.⁶⁵ Azt is hangsúlyozni kell azonban, hogy a felszabadult országrészekben, az 1944. decemberében megalakított nemzeti bizottságok létrejötte nem a "spontán népakarat" megnyilvánulása, hanem a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front államszervező munkájának eredménye volt.

II. NEMZETI BIZOTTSÁGOK AZ IDEIGLENES KORMÁNY MŰKÖDÉSE IDEJÉN

Szakirodalmunk szerint, az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletei, amelyek megszüntették a nemzeti bizottságok közigazgatási jogkörét, akadályozták e testületek működését. Így ezért a nemzeti bizottságok jelentőségüket veszítették vagy szerepük nagymértékben csökkent.

Már az eddig elmondottakból is nyilvánvaló azonban, hogy területünkön másfajta megközelítés szükséges e kérdéskomplexum vizsgálatához. Ebben az országrészben - a bajai munkástanácsot is beleértve - összesen 5 nemzeti bizottság működött a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelet megjelenése előtt. Itt csupán tehát ebben az öt esetben lehet vizsgálni, hogy milyen mértékben jutottak pozíciókhoz e testületek a helyi végrehajtó hatalomban, s mikor és hogyan kerültek ki azokból. A települések zömében azonban ez a kérdés föl sem merülhet, hiszen a nemzeti bizottságokat azért hozták létre, hogy alakítsák meg az államhatalom helyi önkormányzatait. Közigazgatási jogkörük már akkor sem volt, amikor megalakították azokat.

Először a legspeciálisabb esetet, a bajai munkástanács nemzeti bizottsággá alakulását vegyük szemügyre. Már 1944. decemberében fölmerült a várost igazgató testületben, hogy a városi tanács nem felel meg a korabeli követelményeknek, mert abban a kommunista párt helyi szervezetének küldöttein kívül más pártok képviselői nem kaptak helyet. Ez nem demokrácia - így a vélemény -, hiszen "a jelenlegi városi tanács... függeléke a 11-es bizottságnak."⁶⁶ Miután Baja és Szeged közt időközben megindult az információcsere, nem kellett sok idő ahhoz, hogy az országos átalakulással szinkronban a megalakuló polgári pártok helyi szervezetei is teret nyerjenek a város politikai életében. Már 1945. január 6-án, kemény pozícióharcok árán lemondatták Folcz Antalt, akit Takáts Endre követett a tanácselnöki tisztségben.⁶⁷ A funkciók halmazásától, úgy tetszik, a másik fél sem óvakodott.

A munkástanács hatalmi pozícióinak további csökkenését eredményezte a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelet végrehajtása. A rendelet konkrét utasítást nem adott a nemzeti bi-

zottságok létrehozására, csak azt kötötte ki, hogy a már megalakult vagy megalakítandó "nemzeti bizottságok mindenütt alakítsák újjá az önkormányzati szerveket... vegyenek részt a képviselőtestületek megalakításában..."⁶⁸ Hiába törekedett azonban a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete arra, hogy a kommunista többségű városi tanács hívja be a megalakítandó nemzeti bizottság tagjait.⁶⁹ A testület létrehozása, ahogyan ez mindenütt gyakorlattá vált, a koalíciós pártok helyi szervezeteinek feladata kellett legyen.

Pártközi értekezlet jött össze Baján is, hogy kijelöljék a testületbe megfelelő tagokat. E pártközi értekezleten azon folyt vita: képviselve legyenek-e a szakszervezetek is. A kommunista párt ehhez, a polgári demokraták az ellenkezőjéhez ragaszkodtak.⁷⁰ Döntésre sor sem került, csak egy héttel később, Szegedről kapott információk birtokában alakult meg a nemzeti bizottság, amelyben a szakszervezet képviselői is helyet kaptak. Bár a húsz tagú városi tanács - amelynek hatáskörét elvileg a nemzeti bizottság vette át - megszűnt, a 11-es munkástanács működéséről még 1945. februárjában is szólnak a források, sőt arról is, hogy "diktatórikus módszerei miatt" kifogásolják ténykedéseit.⁷¹ A munkástanács ugyanis tovább folytatta ellenőrzéseit a városháza szinte valamennyi ügyosztályán. Miután a közalkalmazottak igazolása után a "munkástanácsi megbízottak" működésének törvényes alapja nem volt, a nemzeti bizottság visszahívta az ellenőroket.⁷² Ezzel minden lehetősége megszűnt, hogy a végrehajtó hatalomban bármilyen pozícióhoz jusson, illetve kiszorult onnan. Egyértelműbben fogalmazva: a munkástanács jogköre lépésről-lépésre csökkent, hogy azután teljesen megszűnjék. Az azt föl váltó, mondhatjuk, rendeleti úton létrehozott nemzeti bizottságnak viszont semmiféle törvényes keret nem adatott ahhoz, hogy ezeket a jogköroket átörökítve meghatározó tényezővé válhasson a város mindennapi életében. Ez érvényes volt az "interregnum" időszakára, arra a néhány hétre is, amíg megalakult Baja város új képviselőtestülete.⁷³ Ennek igazolására talán egyetlen példa is elegendő: 1945. februárjában Takáts Endre lemondott,⁷⁴ s Bács-Bodrog főispánja a "törvényhatósági bizottság összeüléseiig" ideiglenesen új polgármestert nevezett ki, a nemzeti bizottság megkérdezése nélkül.⁷⁵ Hiába okozott ez a lépés óriási fölháborodást a nem-

zeti bizottság - különösen kommunista párti - tagjaiban, a döntést megváltoztatni nem lehetett, miután az egy belügyminiszteri rendelet szellemében született.⁷⁶

Kecskeméten csak 1945. januárjában indult meg ténylegesen a nemzeti bizottsági munka. Ennek oka egyedül az volt, hogy a testületet alkotó pártok csak december végére rendezték újjá sorait. A nemzeti bizottság 1944-ben nem ülésezett rendszeresen vagy legalábbis ennek írásos nyomai nem maradtak. Igaz viszont, hogy a testület indította el 1944. december 27-én (és adta ki hosszú évekig) az egyetlen helyi sajtóorgánumot, Kecskeméti Lapok címmel. Zárójelben meg kell jegyezni, hogy a front elvonulása utáni első újság, Kecskeméti Hírlap még a nemzeti bizottság megalakulása előtt, 1944. december 6-án megjelent, és összesen négy száma látott napvilágot.⁷⁷ A Kecskeméti Hírlapot a város polgármestere adta ki, s valószínűleg azért szűnt meg, mert a kor kívánalmainak a koalíciós hírlap felelt meg inkább, éppen az, amelyet a nemzeti bizottság égisze alatt szerkesztettek.

Rendszeresen 1945. januárjától maradtak meg a nemzeti bizottság ülésjegyzőkönyvei. Ezekből kiderül, hogy a testület nagy horderejű kérdésekben is hozott határozatokat, ezeknek végrehajtásához azonban már nem rendelkezett sem apparátussal, sem pedig hatalommal. Javasolta például, hogy Népbíróságot állítsanak föl a városban, de az ügyészt, az elnököt és a tagokat már a pártok jelölték.⁷⁸

Ahhoz azonban, hogy a Népbíróság egyáltalán megszerveződhessen, szükség volt egy olyan belügyminiszteri rendeletre is, amely rögzítve a főispánok politikai feladatait, a nemzeti bizottságokról is szólt. A rendelet leszögezte, hogy a nemzeti bizottságoknak nem áll jogukban senki kinevezése és elmozdítása, de "Nem szabad... megtiltani, hogy a nemzeti bizottságok egyes kártékony személyeket máris felelősségre vonjanak. Ez azonban csak égető szükség esetén történhetik meg, s csak olyan formában, amelyben nem vág elébe a rendeletek alapján megszervezendő népbíróságok működésének."⁷⁹ A népbíróságok felállítására vonatkozó rendelet 1945. január 25-én jelent meg,⁸⁰ de a jól informált kecskemétiiek már két héttel azelőtt létrehozták és működtették is a nemzeti bizottság határozatait alapján. Politikai vonatkozású és rögtönítélő bíraskodást igénylő bűnügyeket utaltak a

hatáskörébe.⁸¹

Érdekes megvizsgálni egy olyan határozat sorsát is, amelyet a nemzeti bizottság nem az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezéseinek megfelelően hozott. 1945. január 15-én a kecskeméti nemzeti bizottság határozatba foglalta, hogy az Iparhatóság új iparigazolványokat csak a nemzeti bizottság előzetes hozzájárulásával adhat ki, mivel az Iparhatóság a kérelmezők személyére vonatkozó információkat nem szerzi be. A főispán viszont azt közölte a nemzeti bizottsággal, hogy az iparigazolványok kiadása és felülvizsgálata kizárólagosan az Iparhatóság jogkörébe tartozik. Így a bizottsági határozat hatályát veszítette, jöllehet a várme gyei nemzeti bizottság a helyiek kötelességévé tette az "1938 óta kiadott iparigazolványok, telepigazolványok stb. felülbírálatát és visszavonását azoktól, akik ellenforradalmi, fasiszta és volksbundista egyének".⁸²

Ilyen és hasonló példákat tömegesen lehetne ismertetni, de ennyiből is kiderül, hogy 1945. elején a nemzeti bizottság akkor tudta befolyásolni a közigazgatást, ha a központi intézkedésekkel összhangban dolgozta ki határozatait. Fontos volt még, hogy jó munkakapcsolat alakult ki Kecskeméten a helyi önkormányzat és a nemzeti bizottság között. Ezt a jó kapcsolatot a nemzeti bizottság által kiküldött ellenőrző bizottság munkája sem rombolta: úgy tűnik, hogy közös megegyezés alapján dolgoztak a nemzeti bizottság kiküldött tagjai a városházán. Természetesen ez is elősegítette a nemzeti bizottság jólétesültségét és azt: határozatait nem hagyhatta figyelmen kívül a város vezetése.⁸³

Nagyon érdekes, hogy 1945. novemberében, sajátos módon éppen a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete javasolta, hogy mivel megalakultak az illetékes szervek "...az Ellenőrző Bizottság munkája elvesztette különös fontosságát, sőt részben akadályos is a teljes szigorral végrehajtandó felelősségrevonásnak...", ezért szüntesse meg a nemzeti bizottság az Ellenőrző Bizottságot. Ehelyett azt javasolta, hogy a gazdasági rendőrséggel karöltve, azaz a visszasságokat oda jelentve ellenőrizze inkább a közellátást, a közigazgatást.⁸⁴ Az Ellenőrző Bizottság azonban csak a Független Kisgazda Párt - központi intézkedésekkel összecsengő - javaslatára, 1946. július 31-vel szűnt meg Kecskeméten.⁸⁵

Kecskeméthez hasonlóan Kiskunfélegyházán is létrehozta a nem-

zeti bizottság a maga "gazdasági bizottságát", amelynek feladata a város pénzügyeinek és gazdálkodásának ellenőrzése volt.⁸⁶ Tulajdonképpen ez a szűkebb, ellenőrzési jogokkal fölruházott testület szerzett elsőkézből információkat a város ügyeiről, elsősorban pénzügyeiről. Rajta keresztül a nemzeti bizottság érvényt tudott szerezni határozatainak, sőt befolyásolhatta a közigazgatás munkáját is.⁸⁷

Kiskunhalason az 1944. decemberében megalakult "Független Nemzeti Bizottságot" (23 tagból állt) már 1945. január 9-én átszervezték. Az első bizottság a pártok, a különféle szakszervezetek és az egyházak képviselőiből verbuválódott, míg az utóbbiban a szakszervezetek nem szerepeltek, az egyházi képviselők száma viszont megnégyszereződött.⁸⁸ A 15/1945. ME sz. rendelet megjelenése itt azt eredményezte, hogy a koalíciós játékszabályoknak megfelelően a testület tagjainak számát 15-re redukálták. (FKGP, MKP, SZDP 4-4, szakszervezet 3 taggal).⁸⁹ Itt már az új képviselőtestület összehívásakor sem alakult ki megfelelő munkakapcsolat a nemzeti bizottság és a polgármester között. A nemzeti bizottság ugyanis személyekre szóló javaslatokat hozott, míg a polgármester önkényesen készült lista alapján kívánta behívni a testületi tagokat. Ezért a nemzeti bizottság három tagját megbízta a "polgármesteri határozat mikénti létrejöttének" vizsgálatával, sőt saját névsorát érvényesnek tekintve követelte, hogy a polgármester bírálja felül álláspontját, amely a "rég rendszer maradványa."⁹⁰ Több olyan nemzeti bizottsági határozat is született, amely utasítás formájában jutott el a polgármesterhez. Miután a jegyzőkönyvekben a határozatok sorsa miatt nem merül föl panasz, joggal feltételezhetjük, hogy ezek többnyire meg is valósultak.⁹¹ Ha a polgármesterrel nem, a rendőrség helyi vezetőjével jók voltak a nemzeti bizottság kapcsolatai, ereje valószínűleg ebből fakadt.⁹²

Alpáron az 1944. december 27-én, a "kiskunfélegyházi- valószínűleg kommunista-pártkiküldöttek" közreműködésével megalakult nemzeti bizottság azonnal négy tagú "nemzeti tanácsot" választott, a község közügyeinek intézésére.⁹³ Három nappal később mezenesztette hivatalából a község főjegyzőjét.⁹⁴ A jegyzőkönyvekből kitetszik, hogy a nemzeti bizottságnak sikerült ezen a településen jóideig a legfőbb ügyekben is magához ragadnia a végrehajtó

hatalmat. Csak néhány példa: iparendélyeket adott ki, tanító munkábalépését engedélyezte, az orvos által kérhető díjakat maximalta, a szeszfőzdét és a villanytelepet kisajátította a község részére. Határozatait utasítás formájában közölte a község előljáróságával, s ezeket végre is hajtatta.⁹⁵ A legérdekesebb azonban, hogy olyan ügyben is véghez tudta vitetni akaratát, amely egyébként miniszteri döntést igényelt volna.

Az történt, hogy 1945. márciusában Alpár vezetésével, a Belügy-minisztérium jóváhagyása nélkül egyesítették Alpár és Tiszaújfalú községeket, az alpári nemzeti bizottság kezdeményezésére. A község egyesítését népgyűlésen is megszavaztatták a lakossággal.⁹⁶ Azt is tervezték, hogy megszüntetik Tiszaújfalun a nemzeti bizottságot, s onnan tagokat delegálnak az alpáriba.⁹⁷ Ez azonban nem sikerült, s a községegyesítés sem volt hosszú életű: Tiszaújfalú ellene fordult. A járási főjegyző önkényes és törvénytelen lépésnek minősítette az alpári nemzeti bizottság ezirányú tetteit, visszaállította az önkormányzatot és vezetőjegyzőt nevezett ki Tiszaújfalú élére.⁹⁸

Ha tehát végigtekintünk az imént felsorolt példákön, meglehetősen sokszínű az elénk táruló kép. Baján még a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelet megjelenése előtt, már a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjának szellemében elkezdődött a munkástanács kiszűritása. Ez logikus volt és természetes is, hiszen a koalíciós berendezkedéstől, amely a program célkitűzése, idegen képződmény a kizárólag kommunistákat tömörítő tanács. Már a városi tanács létrehozása koalíciós törekvések megnyilvánulása volt, méginkább a nemzeti bizottságé. Míg az első, a városi tanács megalakítása - feltehetően - helybeli kezdeményezés volt, addig a nemzeti bizottság központi intézkedésre jött létre. Jóllehet a kommunisták még tartották egy ideig pozícióikat a városházán, de fokozatosan kikerültek onnan. A koalíciós nemzeti bizottság jelentősége hatalmi helyzete a munkástanács függvénye volt, amikor ez utóbbit kibuktatták, a nemzeti bizottság is "szőnyegre" került.

Ezzel szemben a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szellemében, 1944. decemberében megalakított testületek mindenütt pozícióhoz jutottak a helyi közigazgatásban. Így volt ez Kecskeméten, Kiskunfélegyházán és - harcok árán - Kiskunhalason is:

emitt a polgármesterekkel, amott a rendőrség helyi apparátusával egyetértésben, illetve segítségükkel.

Alpár példája különleges, hiszen itt a Magyar Kommunista Párt tagjaiból és a szakszervezet küldötteiből⁹⁹ álló nemzeti bizottság (azért volt ez így, mert több politikai párt nem működött a községben) által szervezett "nemzeti tanács" az önkormányzat egészét a hatalmában tartotta és még miniszteri hatáskörű ügyben is döntött. Tulajdonképpen a nemzeti bizottság kizárólagos befolyását jelzi, hogy a "nemzeti tanács" üléseiről felvett jegyzőkönyveket és annak határozatait a nemzeti bizottság hagyta jóvá.¹⁰⁰ Logikus volt ilyen körülmények között, hogy Alpáron nem állítottak föl külön ellenőrző bizottságot, hanem annak jogait maga a nemzeti bizottság gyakorolta.¹⁰¹

Külön szólni kell az ellenőrző bizottságok működéséről. Nem egyedi jelenséggel állunk szemben. Szinte mindenütt találkozni lehet 1945 legelején ilyenekkel, ezért elképzelhetőnek látszik, hogy központi kezdeményezésre szerveződtek meg. A demokratikus pártok nemzeti bizottsági tagjaiból, 2-2, esetleg 3-3 kiküldöttből álltak, feladatuk szinte mindenütt a helyi pénzgazdálkodás ellenőrzése volt. Az ellenőrző bizottsági tagok fizetést a várostól, de instrukciókat az őket kiküldő nemzeti bizottságoktól kaptak és megbízásuk időtartama is ez utóbbitól függött. Azt lehet tehát mondani, hogy rövid ideig a népi ellenőrzés egy korai és elég jól funkcionáló formáját teremtették meg. 1946-ban központi intézkedéssel fölszámolták ezeket, mondván: fölöslegesen terhelik a városi kasszát és egyébként is, a gazdasági rendőrség feladatait nem az ellenőrző bizottság dolga elvégezni.¹⁰²

Mindent összevetve megállapítható, hogy a közigazgatás ideiglenes rendezésével, a helyi önkormányzatok kiépítésével, az új képviselőtestületek megszervezésével nem volt egyidejű a már működő nemzeti bizottságok jelentőségének csökkenése. Egyedül Baján valósult meg a központi intézkedés hatás- és jogkörcsökkentő kívánalma, ott, ahol nem koalíciós, hanem inkább Tanácsköztársaságtípusú testület működött. Alpáron viszont nem csökkent a szintén tanács-típusú nemzeti bizottság befolyása, hatalmának megtörése későbbi politikai harcok következménye volt. Mint minden rendelet, a nemzeti bizottságok hatáskörét csökkentő központi intézkedés is annyit ért a gyakorlatban, amennyit a helyi politi-

kai erőviszonyok abból megvalósulni engedtek.

A 14/1945. ME.sz. rendelet megjelenése inkább azzal a következménnyel járt ebben az országrészben, hogy szinte valamennyi településen megalakultak a nemzeti bizottságok. A rendelet - mint említettem - nem írta elő, hogy nemzeti bizottságokat kell létrehozni, csupán feladatokat adott a létező és nem létező nemzeti bizottságoknak. Paradox helyzet alakult ki, amelyet a helyi, főleg a községi közigazgatás vezetői úgy oldottak meg, hogy maguk kezdeményezték, szorgalmazták a nemzeti bizottságok életre hívását. Így történt ez Dunapatajon, 1945. március 17-én, Dunaegyházán, 1945. február 13-án, Nagybaracskán, 1945. február 26-án, Csikérián, 1945. március 1-én, Hajóson, 1945. február 22-én.¹⁰³

Érdekes ez utóbbi három községben történeteket részletesebben is megismerni, mert nagyon jellemzőek a területre. Hajóson a helyettesítéssel megbízott vezetőjegyző egybehívott 12 "demokratikus gondolkodású vagy az ellenállási mozgalomban részt vett" személyt, hogy alakítsák meg a bizottságot, mert az öt - engedélyezett - pártból még egy sem, és a szakszervezet sem alakult meg. Az előírásoknak megfelelő összetételben csak májusban jött létre nemzeti bizottság.¹⁰⁴

Csikérián szintén a vezetőjegyző hívott össze 15 embert, mert "a 14/1945. ME.sz. rendelet értelmében nemzeti bizottságot" kell alakítani. De mert a községben sem a pártok, sem a szakszervezetek nem működtek, így választás nélkül ideiglenes bizottság alakult napszámosok, kisbirtokosok és a falusi plébános részvételével.¹⁰⁵

Nagybaracskán az előljáróság többszöri felhívása után sem jelentkeztek politikai pártvezetők, hogy elvégezzék e feladatot, végül a nemzeti bizottságot a szakszervezetek hívták életre (2 kisbirtokos, 2 mezőgazdasági munkás, 2 értelmiségi, 2 kiskereskedő, 2 iparos részvételével).¹⁰⁶

Vannak azonban más példák is: jónéhány településen, így pl. 1945. április 22-én Bátya községben a Magyar Kommunista Párt szervezői alakították meg a nemzeti bizottságot.¹⁰⁷ Ez különösen az akkori Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyére érvényes, ahol a Magyar Kommunista Pártnak meghatározó szerepe volt a nemzeti bizottságok létrehozásában.¹⁰⁸

Kimutatható, hogy egyrészt központi, kormány adta feladat volt

a nemzeti bizottságok létesítése, de az is: a Magyar Kommunista Párt különösen fontosnak tartotta és szorgalmazta életrehívását. A koalíció pártjai közül éppen a Magyar Kommunista Párt fűzte hozzájuk a legnagyobb reményeket. Természetesen nem volt ez véletlen, mert ezekkel a Magyarországon hagyomány nélküli szervezetekkel a Magyar Kommunista Párt - még Moszkvában kidolgozott - programjában találkoztunk először, mint az újjászervezni tervezett közigazgatás alapegységeivel. Elsősorban külpolitikai okok miatt nem az eredetileg tervezett formában, és felemás módon szerveződött meg az új közigazgatás. Mindez nem jelentette azt, hogy a Magyar Kommunista Párt lemondott volna a nemzeti bizottságokról. Ragaszkodott ahhoz, illetve azt tűzte ki célul, hogy olyan befolyásos hatalmi-politikai csoportosulások jöjjenek létre a közigazgatás legalsó szintjén, amelyek képesek lesznek "balra tolni" magát a kormányt is.¹⁰⁹ Éppen ezért nem kívánta rendeleti úton szabályoztatni a nemzeti bizottságok jogkörét, nem volt célja, hogy ezek a testületek besoroljanak a közigazgatásba - ezzel esetleg elveszítsék "forradalmi jellegüket", de végrehajtó hatalmat sem kaphattak, hiszen azt a hivatalos kormánysszervek kezében kellett összpontosítani. A nemzeti bizottságoknak 1945 elején csak politikai "ütőkártya"-szerepet szántak.

Ebből fakadóan a gyakorlatban igen visszás helyzet született. Elsősorban azért, mert a nemzeti bizottságokat - kivéve a bajai munkástanácsot - felülről szervezték meg. Ennél és azoknál, amelyeket még 1944. decemberében alakítottak meg egyértelműen kimutatható az öntevékenység.

Abban a pillanatban azonban, amikor már a megszervezett "hivatalos" közigazgatással párhuzamosan alakították meg a nemzeti bizottságokat cselekvésük tere és lehetősége eleve szűkre szabott volt: politikai zsákutcába kerültek. Nem azokról az extrém esetekről van szó, mert ilyenek is voltak, amikor "antidemokratikus elemek", esetleg volt nyilasok jutottak kezdeményező szerephez.¹¹⁰ Hanem azokról a jó szándékú, de politizálásban járatlan emberekről, akik a korabeli sajtóból, esetleg pártjuk instrukcióiból gyakorta hallhatták, hogy milyen fontosak a nemzeti bizottságok, de a gyakorlatban éppen ennek ellenkezőjét tapasztalták. Üléseiken ugyan minden közügyet megtárgyaltak, határozatokat is hoztak, de munkájuk eredményessége nem áll arányban a

befektetett energiákkal.

Láttuk, hogy a már sokat idézett 14/1945. ME. sz. rendelet, majd a kiegészítése tárgyában, 1945. áprilisában kiadott 1030/1945. ME. sz. rendelet konkrét feladatot adott a nemzeti bizottságoknak.¹¹¹ Ez a feladat a nemzeti bizottságokra kimért "jogforrás" szerepből fakadt. Addig azonban, ameddig a korábbi rendelkezés a konkrét feladat végrehajtásához csak általános irányelveket adott, amiket ki-ki a maga belátása szerint, az erőviszonyoknak megfelelően hajtott végre, az újabb szabályozás már sokkal egyértelműbb volt. Kimondta, hogy "az egyes pártok, illetőleg szakszervezetek képviseleti arányát a helyi Nemzeti Bizottságok állapítják meg, viszont a képviselőket maguk a pártok, illetőleg a szakszervezetek küldik ki."¹¹² Korábban a nemzeti bizottság feladata az önkormányzati testületek létrehozása volt, ebbe kimondatlanul az egyes személyek kiválasztása is benne foglaltatott. Az újabb rendelkezés már csak az arányok megállapításában kívánt a nemzeti bizottságokra támaszkodni, ami önmagában ugyancsak formális volt, hiszen a koalíció pártjai paritásos alapon szerepeltek mindenütt a politikai-társadalmi intézményrendszerben.

Már korábban is, tehát a januárban kiadott rendelkezés után fölmerült, hogy mi legyen ezután a nemzeti bizottságok feladata. Révai József, a Magyar Kommunista Párt teoretikusa válaszolt e kérdésre a Néplap 1945. január 10-én megjelent számában: "A nemzeti bizottságoknak, mint a nemzeti egység, a Függetlenségi Front helyi szerveinek, létre kell hozniok az új, demokratikus önkormányzati szerveket, örködniök kell azon, hogy az önkormányzati szervezetben ugyanaz a vér keringjen, mint a Nemzetgyűlésben, ügyelniök kell arra, hogy az önkormányzatok tevékenységét ugyanaz a demokratikus szellem hassa át, mint a Nemzetgyűlést..."¹¹³ A cikk mondanivalója jóllehet elsősorban - a most idézett - általánosságokban merül ki, messzebbre mutató konkrétumokat is tartalmaz, nevezetesen síkra szállt a "fasiszta és feudális reakció" szétzúzása mellett, amely feladatban éppen a nemzeti bizottságoknak szánt alapvető szerepet. Ugyanebben a szellemben nyilatkozott Révai József 1945. március 15-én a Magyar Kommunista Párt által, Kecskeméten rendezett nagygyűlésen, bár itt már élesebben hangsúlyozta: "A nemzeti bizottságok nem hatóságok, nem a kor-

mány által kinevezett vagy szentesített hatóságok." Nem szabad tehát, hogy közigazgatási dolgokba ártsák magukat, de feladatuk az ellenőrzés "... nem mint hatóságok, hanem mint a nép bizalmának letéteményesei és ha látják, hogy a dolgok nem mennek úgy, ahogy kell..., akkor bele kell avatkozniok a dologba bátran és erélyesen."¹¹⁴ A nemzeti bizottság itt már úgy jelent meg, mint "törvényen kívüli képződmény", amely azonban mégis törvényes, ha az MKP elvárásai szerint működik.

A megnyilatkozásokból az látszik, hogy a nemzeti bizottságokból az osztályharcot befolyásoló testületeket szeretett volna formálni a Magyar Kommunista Párt. Csupán az volt az alapvető probléma, hogy a "hogyan" kérdésre senki sem válaszolt, a Magyar Kommunista Párt nemzeti bizottságoknak ígért támogatása pedig megrekedt a retorika szintjén. Hatáskör nélkül a nemzeti bizottságok tehetetlenek voltak, tevékenységük pedig formális.

Ezt a helyzetet maguk a nemzeti bizottságok is sérelmesnek találták, hiszen véleményező, politikai ellenőrző funkcióik csak úgy válhattak gyakorlati tettekké, ha azt a hatóságok maguk is hivatalosan támogatják, ha a hatalom gyakorlásának működő mechanizmusában a nemzeti bizottságok nélkülözhetetlenek. "A helyi Nemzeti Bizottság csupán, mint a helyi pártok együttesének csúcsszerve működik, következésképpen csupán annyi joga van..., hogy a lakosságot egyetemesen érintő kérdéseket, amennyiben a községi képviselőtestületre tartozik, a községi képviselőtestület elé terjeszti javaslat formájában tárgyalás végett és így nem a nemzeti bizottság, hanem a községi képviselőtestület határozata terjesztendő fel megerősítés végett..."¹¹⁵

Miután a források tanúsága szerint ez volt a gyakorlat (a városokban is) a képviselőtestületek megalakulása után, nem csoda, ha gyakran olvashatjuk a panaszt: "a nemzeti bizottság... határozatai papíron maradtak."¹¹⁶ Ha a "Nemzeti Bizottságnak annyi hatásköre sincs, hogy távollevő és a helyzetet nem ismerő hatóságoknak még javaslatot sem küldhet, úgy teljesen fölösleges személyi kérdésekkel foglalkoznia a nép érdekében."¹¹⁷

Ha valamely ügyben sérelmesnek talált egy képviselőtestületi határozatot, megtehetette, hogy ahhoz nem járult hozzá, de minden esetben az volt a válasz: "a képviselőtestület az önkormányzat jogos szerve és a nemzeti bizottságnak legfeljebb politikai ész-

revételekre van joga."¹¹⁸ Ezt éppen a Pest vármegyei nemzeti bizottság szögezte le, jóllehet olyan személyt érintő határozatról volt szó, akit az igazolási eljárás mellőzésével alkalmaztak. Pest vármegye főispánja is hasonló módon nyilatkozott, amikor megszögezte: "a törvényhatósági bizottságok, képviselőtestületek hatáskörét intézkedéseikkel ne sértsék," hiszen az nem fordulhat elő, hogy helyettük más szerv érvényesítse akaratát.¹¹⁹

A központi hatalom részéről ezek az intelmek nagyon logikusak voltak, de a nemzeti bizottságok nem érthették és sérelmesnek is találták azokat. Az évek során újra és újra kérik, hogy mondják meg: "mi a hatásköre a nemzeti bizottságnak", de a gyakorlatban megfoghatatlan elvárásokon, szépen hangzó általánosságokon kívül egyéb instrukciót soha nem kaptak.¹²⁰ A Pest vármegyei nemzeti bizottság megfogalmazásában ez így hangzott: "feladata... minden vonalon a kezdeményezés és így elsősorban a demokratikus gondolatnak az életbe való átvitele...".¹²¹

Nem volt más a helyzet azokon a településeken sem, ahol jó volt a munkakapcsolat a helyi közigazgatás és a nemzeti bizottság között. Gyakran előfordult, hogy a közigazgatás vezetője kérte ki a nemzeti bizottság álláspontját, főleg olyan ügyekben, amelyeket központi utasításra (miniszteri utasítás, alispáni rendelet stb.) a nemzeti bizottsággal is véleményeztetni kellett, de ezek is felemás módon valósultak meg, elsősorban amiatt, mert 1945. őszét követően a Magyar Kommunista Párt végképp lemondott a nemzeti bizottságokról és gyakorlatilag nem számolt velük többé.

III. A NEMZETI BIZOTTSÁGOK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

Bács-Bodrogban 1945. március - július között alakították meg szinte mindenütt a nemzeti bizottságokat, ugyanez kissé hamarabb, május tájkán történt meg Pest-Pilisben. Összetételükre vonatkozóan írásos utasításnak nem találtam nyomát, de központi irányelvek azért születtek. Gyakorlatilag a koalíció pártjai és a szakszervezetek azonos számú képviselői alkották a bizottságokat, általában 2-2 vagy 3-3, a városokban esetleg több taggal. Ez nem jelenti azt, hogy már a megalakulás pillanatában 12, 18, vagy több tagból állt valamely nemzeti bizottság, hiszen a már működött pártok és a szakszervezetek (kezdetben esetleg más érdekvédelmi szervezetek) tagjaiból alakultak. Ennek vizsgálatakor az derült ki, hogy Pest-Pilisben a munkáspártok (MKP-SzDP) jelentek meg a leghamarabb és velük szinte egyidejűleg a Független Kisgazda Párt, míg a Nemzeti Paraszt Párt szervező munkája nagyon elenyésző sikerrel járt 1945 elején. Bács-Bodrogban viszont a Szociáldemokrata Párt nem tudott tért hódítani, inkább a Magyar Kommunista Párt, de méginkább a Független Kisgazda Párt és a Nemzeti Paraszt Párt szerzett híveket és alapított ebben az időszakban helyi szervezeteket. A Polgári Demokrata Párt sem itt, sem ott nem jutott jelentős szerephez.¹²²

Mindenütt gyakorlat volt, hogy amikor a nemzeti bizottság megalakulása után új helyi pártszervezet jött létre, az is tagokat delegált a testületbe. Hartán például 1945. április 13-án megalakult a nemzeti bizottság a Magyar Kommunista Párt 4, a Független Kisgazda Párt, és a szakszervezet 3-3 képviselőjéből, de három hónappal később már a Szociáldemokrata Párt is képviseltette magát.¹²³ Kecskeméten a Nemzeti Paraszt Párt 1945. februárjában, a Polgári Demokrata Párt áprilisban küldött tagokat a testületbe.¹²⁴ 1945 nyarára valamennyi nemzeti bizottságból eltűntek viszont az egyházak és egyéb szervezetek (ipartestület, gazdakör stb.) képviselői.

A nemzeti bizottsági tagok behívásával kapcsolatban a kecskeméti nemzeti bizottság által megfogalmazott elvi álláspont vált gyakorlattá: "bármelyik párt teljes szuverenitást élvez azon a

téren, hogy kit küld be a nemzeti bizottságba, mégis kimondja, hogy a bizottság tekintélyének és súlyának megvédése szempontjából kívánatosnak tartja, hogy a beküldöttek politikailag a párt egészének érdekeit képviselőkből tevődjenek össze."¹²⁵ A beküldött tagok ellen általában csak akkor emeltek kifogást a testületek, ha azok politikai múltja nem volt elfogadható.

Ez történt például Baján, amikor a Független Kisgazda Párt egy volt MOVE vezetőségi tagot delegált a város nemzeti bizottságába, akit a testület nem fogadott be. Bár éles és hosszadalmas viták után, de végül mégis új tagot küldött a Független Kisgazda Párt helyi szervezete.¹²⁶ Ugyanez történt Hartán, ahol a "Kisgazdapárt Nemzeti Bizottsági delegáltjai... erőszakos úton" a testületből eltávolították, mivel mindketten MOVE tagok voltak, s erről a járási politikai ügyosztály vezetője tájékoztatta a nemzeti bizottság elnökét.¹²⁷

A megalakított nemzeti bizottságok mindenütt létrehozták a képviselőtestületeket. Ez a folyamat a 1030/1945. ME. sz. rendelet megjelenése után teljesedett ki. Ahol január-február tájékán még csak 1 vagy 2 szervezet képviselőit hívták be az adott települést reprezentáló testületbe, ott később, a pártok megalakulását követően a képviselőtestületeket is újjászervezték. Ez történt pl. Alpáron, mert az 1945. január 14-én megalakított képviselőtestületet a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete, mint egyetlen működő párt hívta egybe "a társadalom minden rétegéből... Ezért kell most a 1030/1945. ME. sz. rendelet szerint újjáalakítani."¹²⁸ Ugyanezt tapasztaljuk Soltvadkerten, ahol a március 22-én megalakított képviselőtestület bővítését kérik 10 hellyel, mert időközben a községben megalakult a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazda Párt.¹²⁹

Új helyi pártszervezet megalakulása esetén a képviselőtestületi pártarányok esetleges megváltoztatását egy 1946-os belügyminiszeri rendelet szabályozta. A nemzeti bizottságok legfőbb arról dönthettek, hogy az új pártszervezet egy vagy két helyet kapjon-e a helyi képviselőtestületben.¹³⁰

Ami a nemzeti bizottságok tisztségviselőit illeti (elnök-titkár-jegyző), 1945-ben a megye mindkét felében jórészt a Magyar Kommunista Párt tagjait találjuk legalább az egyik vezető funkcióban. A másik tisztségviselő pártállása a helyi erőviszonyok

függvényében változó volt, de azonos pártból szinte soha nem választottak tisztségviselőket egy testületen belül. Annál feltűnőbb, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szóban forgó részén 1948. augusztusában már minden tisztségviselő MDP tag a települések döntő többségében. A jelenség vizsgálata azonban már a nemzeti bizottságok megszüntetésének előjátéka, így annak történetéhez tartozik.

Még mindig a tisztségviselőknél maradva, nem tanulságok nélkül való megemlíteni, hogy néhány településen ülésenként változott az elnök személye. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy minden ülésen más-más párt tagja vezette a tanácskozást, Kecskeméten pl. március 21-én Magyar Kommunista Párt-i, 1945. március 27-én Független Kisgazda Párt-i, március 30-án Szociáldemokrata Párt-i volt az elnök.¹³¹ Ugyanílyen rendszerben dolgozott Kiskunhalason is a nemzeti bizottság.

Kalocsán 1946-ban alakult ki nagy vita a nemzeti bizottság elnökének személyét illetően. Az előzmények 1945 elejének eseményeiben keresendők, amikor a városban rendkívül heves hatalmi harc dúlt a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, illetve a város hivatalos vezetése között, amit azután a kommunista párt a maga javára fordított.¹³² A Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének titkára lett a város polgármestere, akit 1946 elején a Nemzeti Bizottság elnökévé is megválasztottak.¹³³ A Független Kisgazda Párt fellebbezett, mondván: "a polgármester politikai tisztségviselő is", összeférhetetlen, hogy egy másik politikai testület vezetője ugyanaz a személy legyen. A vármegyei nemzeti bizottság állásfoglalása döntötte el a vitát: "aktív köztisztviselő... a nemzeti bizottságnak sem a tagja nem lehet, annál kevésbé vállalhat ... bármilyen tisztséget".¹³⁴

Máshol, így pl. Bátyán is előfordult, hogy közigazgatási alkalmazott, nevezetesen a falusi bíró, aki történetesen pártonkívüli volt, töltötte be egy rövid ideig a nemzeti bizottság elnöki tisztét.¹³⁵

Az is megtörtént, hogy valamely párt visszahívta küldötteit - köztük a nemzeti bizottság elnökét -, aki ez ellen ily módon tiltakozott: "A Nemzeti Bizottság az elnöki tisztség betöltését magának tartja fenn, demokratikus választás útján, tagjai sorából."¹³⁶

Alapvető szervezeti változtatások nem történtek a nemzeti bizottságokban működésük 4 esztendeje alatt, a testületekben paritásos alapon a koalíció pártjainak küldöttei és a szakszervezetek képviselői dolgoztak. Néhol fölmerült ugyan, hogy a "választások következtében beállott eltolódások miatt nem volna-e szükséges a nemzeti bizottságban is követni" azokat, de az ilyen és hasonló törekvések 1945-ben nem mentek át a gyakorlatba.¹³⁷ Az országgyűlési választások eredményei 1945-ben a helyi önkormányzatok összetételében sem tükröződtek: nem alakították újjá azokat. Inkább jellemző a bátyai példa, ahol az 1945. májusában összehívott képviselőtestület összetételét a "pártok taglétszámainak arányában" állapították meg, hogy azután egészen 1945. augusztusáig folytonosan vitatkozzanak - felsőbb szervek bevonásával - e választás törvényességén. A vitát végül is a paritásos alapon történő választást szorgalmazó belügyminiszteri leirat döntötte el, melynek eredményeképpen a nemzeti bizottság tisztviselőivel együtt a képviselőtestület tagjai is kicserélődtek.¹³⁸ A választások lebonyolítása, tehát 1945. novembere után, ebben a térségben nem voltak a gyakorlatban megvalósult olyan "arányosítási kísérletek", amelyek az FKgP pozíciót helyi méretekben erősítették más pártokét gyöngítették volna.¹³⁹

Sok hatalmi harcot takaró vitára adott okot a szakszervezetből delegált tagok pártállása, hiszen ez azt jelenthette, hogy burkoltan egy-egy párt képviselői kerülhettek szótöbbséghez egy-egy testületen belül. Általában a szakszervezetek képviselte álláspont győzött: "A szakszervezet nem kérdezi meg tagjait, hogy milyen politikai párt tagjai, a nemzeti bizottságnak sincs joga" tudakozódni ezután és visszaküldeni a szakszervezet küldötteit, bár arra szintén volt példa, hogy a szakszervezeti delegáltak is más-más pártok tagjai voltak.¹⁴⁰

Azok a később alakult pártok, amelyek nem tartoztak a parlamenti pártok közé, általában nem kaptak helyet a nemzeti bizottságokban. Erre csak egy ellenpéldát találtam, Hercegszántóról. 1946 novemberében alakult meg a községben a Szabadság Párt, s kérte 2 tagjának föl vételét a nemzeti bizottságba. A Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének tiltakozására az volt a válasz, hogy a Polgári Demokrata Párt sincs képviselve a koalíciós kormányban, mégis szerepel a nemzeti bizottságban. Végül a főispán-

hoz folyamodtak, aki azonban nem nyilatkozott egyértelműen: "tartásuk függőben" az ügyet, volt a válasz; így szavazati jog nélküli meghívottakként vettek részt a Szabadság pártiak a nemzeti bizottság ülésein.¹⁴¹

Ha valaki, mert erre is van példa az évek során pártállást változtatott és így kilépett valamely koalíciós párt szervezetéből, a nemzeti bizottságból is távoznia kellett. Ezzel azonban, ha történetesen abban is funkciót viselt, képviselőtestületi tagsága nem szűnt meg automatikusan, s a nemzeti bizottság ilyen esetben nem tehetett semmit. Legföljebb feliratot fogalmazhatott, hogy "a pártok részéről beküldött tagok a törvényhatósági bizottságokból és a parlamentből még önkéntes lemondás nélkül is visszahívhatók legyenek."¹⁴²

Koalíciók kívüli párt szervezése ellen, ha az nemzeti bizottsági tag kezdeményezésére vagy közreműködésével történt, mindig fölléptek a nemzeti bizottságok¹⁴³ és egyéb szervezetek képviselőit sem engedték maguk közé, így a Parasztszövetség ilyen irányú igényeit is visszutasították.¹⁴⁴ Ellenben a szakszervezeteket ambícionálták, hogy "kezdjék meg működésüket és küldjenek tagot a nemzeti bizottságba."¹⁴⁵

Sajátossága volt a nemzetiségi területeken a nemzeti bizottságoknak, hogy azokban az Antifasiszta Szlávok Frontja (máskor: Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja) elnevezésű szervezet tagjai is teljes jogú képviselőket kaptak.¹⁴⁶ Garán is, Hercegszántón is 3-3 tagot delegált ez a szervezet a helyi nemzeti bizottságba.¹⁴⁷ Hercegszántón a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a szakszervezetek és az Antifasiszta Szlávok Frontja nemzeti bizottsági tagjai helyi méretű "Baloldali Blokkot" szerveztek 1947 közepén, elsősorban a helyi kisgazdák és más "jobboldali csoportosulások" ellensúlyozására.¹⁴⁸

Tehát a nemzeti bizottságok szerkezete általában országosan azonos, csupán néhány - nem jellemző - kivétel volt megfigyelhető területünkön. A pártok maguk döntötték el, hogy kit, vagy kit kit küldtek oda, ebbe a felsőbb szervek is csak ajánlás formájában avatkoztak: ha "a Nemzeti Bizottság nem áll a helyzet magaslatán, vagy lazán működik, ott a pártok hívják vissza a meg nem felelő tagokat." Ezt az instrukciót a Belügyminisztérium adta a közigazgatási tisztviselőknek tartott tájékoztató értekezle-

ten.¹⁴⁹

A nemzeti bizottság lététől függetlenül pártközi értekezletek is funkcionáltak, annak ellenére, hogy a "csúcsszerv" szerepét az előbbinek kellett volna betöltenie. Kalocsán például tisztii ügyész személyére vonatkozó javaslat megtételére nem tartotta magát illetékesnek a nemzeti bizottság, ezért pártközi értekezlet elé utalta az ügyet.¹⁵⁰ Ilyen adatokban bővelkednek a források.¹⁵¹

Társadalmi munkában, fizetség nélkül dolgoztak a nemzeti bizottságok tagjai. Ez gyakran okozott gondokat, mert igen sokszor fölmerült a jegyzőkönyvekben, hogy a sok elfoglaltságot okozó munkát nem honorálják. Arra is volt példa, hogy a nemzeti bizottság működése megbénult, mert az "NB elnök erdőkitermelési munkálatokat végez és így kenyérkeresete miatt" hosszabb ideje távol van otthonától.¹⁵²

Meglehetősen sokszor fordultak azért felsőbb szervekhez, hogy a fizetés ügyében történjék előrelépés, de a válasz egyértelmű volt: "a Gazdasági Főtanács 7040/1946. sz. határozata szerint nincs olyan jogszabály, amely a nemzeti bizottsági tagok részére megbízatásukból kifolyólag bárminemű járandóságot, illetményt, vagy egyéb díjazást állapítana meg."¹⁵³ Még az is gondot okozott sokszor, hogy a nemzeti bizottság működéséhez szükséges minimális anyagi fedezetet (papír, postaköltség stb.) megszerezzék. Szinte egyedülálló a nagykőrösi példa, amikor a nemzeti bizottságnak 1947-ben havi 500 forint támogatást szavazott meg a képviselőtestület a városi költségvetés terhére.¹⁵⁴

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy maguk a nemzeti bizottsági tagok sem voltak mindig lelkesek, és gyakran meg sem jelentek az üléseken. Ezt természetesen az is magyarázza, hogy a nemzeti bizottságok munkája formális volt, s ezt a tagok maguk is közvetlenül érzékelték. A bajai nemzeti bizottság elnöke olyan kérelemmel fordult pl. a pártok és a szakszervezetek vezetőségeihez, hogy revezessék meg azt a három személyt, aki hajlandó minden ülésen pontosan megjelenni.¹⁵⁵

A nemzeti bizottságok az országban mindenütt közigazgatási egységeken belül szerveződtek, voltak tehát községi, városi, járási és megyei nemzeti bizottságok. 1945 szeptemberében, hosszas vajúadás után, országos vezető testületet is létrehozottak, Országos

Nemzeti Bizottság néven.¹⁵⁶ Bács-Bodrog megyei, illetve a járási nemzeti bizottsági iratok - ez vonatkozik Pest-Pilisre is - sajnos nem, vagy töredékesen kerültek levéltárba, ezért róluk csak rendkívül szórványos adatok állnak rendelkezésünkre.¹⁵⁷

Bács-Bodrog vármegyében, egy 1945. augusztus 7-én kelt főispáni irat szerint a 1030/1945. ME. sz. rendelet megjelenésekor a megyei nemzeti bizottság még nem alakult meg, ezért a megyei törvényhatósági bizottságot a bajai nemzeti bizottság részvételével alakították meg.¹⁵⁸ Más források szerint a megyei törvényhatósági bizottságot pártközi értekezlet döntése alapján 48 tagból (10 MKP, 8-8 FKgP, NPP, SZDP, 6 szakszervezeti, 2 PDP) szervezték meg, a bajai nemzeti bizottság csak a technikai munkálatokban vett részt.¹⁵⁹ Összetétele azonban főleg a Polgári Demokrata Párt ellenérzésével találkozott, ezért a "három járás nemzeti bizottsága" szükségesnek tartotta a vármegyei nemzeti bizottság létrehozását, amely "1945. május 27"-én meg is alakult.¹⁶⁰

Egy 1946. április 17-én kelt alispáni jelentésből ismerjük a Bács-Bodrog vármegyei nemzeti bizottság akkori tisztikarának névsorát és pártállásukat is. Az elnök és a titkár a Magyar Kommunista Párt, míg az alelnök a Polgári Demokrata Párt tagja, mindhárman más-más község lakosai voltak. Ugyanez a jelentés arról is beszámol, hogy mindhárom járás működtet járási nemzeti bizottságot 6-6 taggal (5 párt-, 1 szakszervezeti küldött).¹⁶¹ A bácsalmási járási nemzeti bizottságról azt tudjuk még, hogy alakuló ülését 1945. május 20-ra tervezték összehívni.¹⁶²

Sajnos körülbelül ennyi, amit Bács-Bodrogban a megyei és járási nemzeti bizottságokról tudunk. A negatív adatok bizonyítékok arra, hogy ezek nem funkcionáltak, ráadásul köztük és a községek között semmiféle munkakapcsolatnak sincs nyoma. Megerősíteni látszik a feltételezés az 1948. május 29-i adat, hogy újjáalakult a megyei nemzeti bizottság, "mert az elmúlt évben már csak nevében létezett, üléseket nem tartott és érdemleges ügyeket sem intézett."¹⁶³ Ezzel az újjászervezett testülettel is csak másodlagos forrásokban találkozunk, 1948. június és szeptember között. Leiratokat küldött a községhez pl.: aratóünnep szervezését szorgalmazva és annak megvalósításában a nemzeti bizottságok felelősségét hangsúlyozva, mondván: "a megújhodni készülő MNFF első nagy demonstrációja" kell legyen ez a megmozdulás. Utasította továbbá

a községi nemzeti bizottságokat, hogy készíttessenek pecsétet, iktassák irataikat, a kitelepítésekkel kapcsolatos panaszait a megyei nemzeti bizottságnak jelezzék.¹⁶⁴ Elmarasztalta Nemesnádudvar előjáróságát és nemzeti bizottságát, mert a község adóhátraléka 190 %-os volt.¹⁶⁵

A járási nemzeti bizottságok működéséről még ennyi adatunk sincs, csupán a bácsalmásiról tudjuk, hogy ülésezett egyszer-egyszer és ismerjük elnökének nevét.¹⁶⁶

Miután a szóban forgó 5, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei járás nemzeti bizottságairól is igen kevés adatunk van, először ezeket ismertetjük. Mint utaltam rá, a dunavecsei járásban működött nemzeti bizottság forrásanyaga a legteljesebb; s már 1945. márciusában működött. Összetétele azonban ismeretlen.¹⁶⁷ Meglehetősen önkényes munkastílust honosított meg ez a testület; adminisztratív módon beleavatkozott egyes községek ügyeibe, pl. Hartán, ahol a politikai rendőrséggel karöltve át akarta alakítani a nemzeti bizottságot. A beavatkozási kísérletet a megyei nemzeti bizottság utasította vissza, mondván: nem elég kijelenteni, hogy valaki politikailag megbízhatatlan, ahhoz "tárgyi bizonyítékok" is kellene és felhívta a járási nemzeti bizottságot, semmiféle módon se befolyásolja a község nemzeti bizottságát.¹⁶⁸

A kiskunfélegyházi járásban 1946-ban akarták megszervezni a testületet 18 taggal (minden küldött más községből), de csak az előkészítésére vonatkozó irat került elő, tényleges működésének nincs nyoma.¹⁶⁹

1948. szeptemberében tervezték a kunszentmártoni járási nemzeti bizottság megalakítását, de miután a "Független Kisgazda Párt részéről delegált tagok ellen politikai szempontból kifogások merültek föl", megszervezését elhalasztották, több hírünk viszont nincs róla.¹⁷⁰

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 1945. március 19-én alakult meg a megyei nemzeti bizottság, amely az ügyek intézésére saját kebeléből hatos tanácsot jelölt ki. A hatos tanácsnak tagja volt Házy Árpád, aki egy hónap múlva a megye alispánja lett.¹⁷¹

A megyei nemzeti bizottság megalakulása után programnyilatkozatot adott ki, melynek legfontosabb elemei a következők voltak:¹⁷²

1. fenntartja a jogot, hogy a nemzeti bizottságokat, a helyi

- önkormányzati testületeket újjáalakíttatja, ha azok nem a koalíció szellemében jöttek létre, kéri ezért az alakuló ülések jegyzőkönyveit és a tisztviselők névjegyzékeit;
2. feladatának tekinti a járási nemzeti bizottságok létrehozását;
 3. szorgalmazza a földigénylő bizottságok megalakítását;
 4. feddhetetlen, tisztakezű közéleti tevékenységet vár el mindenkitől a törvényhatóság területén.

Programjához híven, nagy tenniakarással látott munkához. Leirataiban minden fontos - létkérdést jelentő - dologban öntevékenységre buzdította a helyi nemzeti bizottságokat: romeltakarítás, nyilas plakátok eltávolíttatása, az ipartestületek átalakíttatásának sürgetése, közmunkakötelezettség teljesíttetése, erőszakos jogtalanságok ellen való föllépés, amely néhol egyes pártok égisze alatt történik; szorgalmazta az igazoló bizottságok létrehozását, sürgette a földreform végrehajtását.¹⁷³

Főleg 1948-tól az addig megszokottól eltérő hangnem, az utasításos módszerek kerültek mindinkább előtérbe a megyei nemzeti bizottság munkastílusában. Leiratok tömkelege zúdult a községekhez: a "népi szerveket meg kell tisztítani a kifogásolható elemektől", a Polgári Demokrata Párt neve alatt olyanok is tagok, akik "politikai szempontból nem megbízhatók."¹⁷⁴ A nemzeti bizottságoknak havonta össze kell hívni a közigazgatás és a népi bizottságok (termelési, közellátási, közegészségügyi, szociálpolitikai, hitelvéleményező, sport, szabadművelődési) vezetőit, beszámoltatás céljából. Kimutatást kell készíteni ezekről pártállás - beosztás szerint és jellemezni kell vezetőiket.¹⁷⁵ A nemzeti bizottságok lépjenek föl egységesen a "rémhírterjesztő kulákok szabotázsa" ellen, lépjenek föl "Mindszenty és klikkjével" szemben.¹⁷⁶

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni egy utasítást, amely Pest megyében előírta, hogy újjá kell szervezni a nemzeti bizottságokat. Ennek lényege, hogy a pártegyesülés után a Magyar Dolgozók Pártja küldöttei dupla taglétszámmal szerepeljenek a testületekben.¹⁷⁷ Kikötötték, hogy a szakszervezeteket lehetőleg az UFOSZ vagy DÉFOSZ tagok képviseljék és utasították a nemzeti bizottságokat, hogy akkor is tartsanak tisztújító üléseket, ha változás nem várható a testületek személyi összetételében.¹⁷⁸ A

leirat 1948. júliusában jutott el a községekhez, nem volt tehát véletlen, hogy augusztusra a vezető tisztségekből kiszorították a többi pártokat, s mindenütt a Magyar Dolgozók Pártjának tagjai vezették a nemzeti bizottságokat. Ilyen törekvéseknek egyébként Bács-Bodrogban is nyomára lehetett bukkanni, hiszen a Magyar Dolgozók Pártja törvényhatósági frakciója helyeselte "a népi szervezet tisztogatását", így ez valószínűleg országos méreteket öltött.¹⁷⁹ Baján 1948. december 15-én tisztújító bizottsági ülésen a nemzeti bizottság a Magyar Dolgozók Pártja helyi szervezetének kifejezett kérésére - mondhatni utasítására - a Magyar Dolgozók Pártja által kijelölt tagokat ültette mindhárom vezető pozícióba.¹⁸⁰

Már a vármegyei nemzeti bizottság 1948-as leiratai is jelzik a mindinkább domináló utasításos munkamódszerek elharapódzását, de méginkább szembetűnnek ezek, ha a Pest megyei közigazgatás és a helyi nemzeti bizottságok viszonyát is megvizsgáljuk.

1945-46-ban is találkozhatunk a forrásanyagban jónéhány olyan alispáni leirattal, amely a nemzeti bizottságok működését adminisztratív eszközökkel befolyásolta. Kezdetben ezek a nemzeti bizottságok feladatait taglalva csak azt tudatosították, hogy ne vegyenek részt a közigazgatásban, inkább irányítsák a pártok együttműködését, ellenőrizzenek a demokrácia érdekében.¹⁸¹ A nemzeti bizottságok ellenőrző szerepének mindig is nagy hangsúlyt adott a megyei vezetés. 1946-ban kötelezte a testületeket, hogy szervezzenek forint- és árellelőrző bizottságokat: "Természetesen nem besúgó rendszer megszervezésére gondolok... hanem arra, hogy a feketekereskedelem érezze magán... a sokat szenvedett dolgozók figyelő szemét."¹⁸² 1946. októberi körlevelében felkérte a nemzeti bizottságokat, hogy tartsanak üzemvizsgálatokat a "szabotázs-akciók megfékezése" érdekében.¹⁸³ 1947. januárjában ismét az ellenőrzés fontosságát ecsetelte körlevelében Házy alispán, amikor felhívta a nemzeti bizottságokat, hogy "közvetlen észlelésen alapuló megállapítások felvetése útján" vigyázzák a közigazgatás munkáját.¹⁸⁴ 1948. elején pedig - hivatkozva a vármegyei nemzeti bizottság határozatára - már körrendeletben kötelezte a nemzeti bizottságokat, hogy minden olyan egyént távolítsanak el kebelükből, aki az 1947-es választások idején "olyan magatartást tanúsított, amelyből a reakció pártolására vagy a demokrácia

becsmérlésére lehet következtetni."¹⁸⁵

Egy egészen közvetlen alispáni beavatkozásra konkrét példa is van Tázlár községből. Házy Árpád 1947 nyarán a község meglátogatásakor nehezményezte, hogy a "nemzeti bizottság mint egyszerű igazoló bizottság működik." Ez a megállapítás felirat fogalmazására készítette a tázláriakat. Kérvényükben a vármegyei nemzeti bizottsághoz fordultak tudakolván, mi is a nemzeti bizottság feladata, hiszen "letárgyalták mindazokat a kevés ügyeket, amelyeket a községi elöljáróság átíratban közölt saját belátása szerint megítélve annak szükségességét, illetve amelyekre felsőbb helyről kapott esetleg utasítást, hogy azt a nemzeti bizottsággal közölje..."¹⁸⁶ Ebben az idézetben a teljes politikai tanácsatlanság és tehetetlenség tűnik föl, amit ismét csak a formalitás számlájára írhatunk.

Nemzeti bizottságaink azonban nemcsak a felsőbb hatóságukat jelentő megyei vagy országos nemzeti bizottsághoz folyamodtak, gyakran megkeresték magát a belügyminisztert is. Ilyen esetekben a megkeresést hivatali útra terelték, tehát az alispánon keresztül a vármegyei nemzeti bizottság válaszolt arra.¹⁸⁷ Fordított esetben ugyanez volt a helyzet, miniszteri rendelkezés az alispán közvetítésével jutott el a nemzeti bizottságokhoz, de arra is van példa, hogy alispáni utasítás a vármegyei nemzeti bizottság leiratával jutott tudomásukra.¹⁸⁸

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mely hatóság volt is a nemzeti bizottságok felettes szerve, egyértelmű válasz nem adható. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében kimutatható a vármegyei nemzeti bizottság befolyása, méginkább az alispán fennhatósága, de miután Bács-Bodroiban ilyeneknek nyomuk sincs, nem is általánosítható a tapasztalat. Csak feltételezés, hogy miután a nemzeti bizottságok politikai szervezetek voltak, a Belügyminisztérium felügyelte azokat, Pest megyében az alispánon keresztül. Bács-Bodroiban ilyen összekötő kapocs nem volt fellelhető a forrásokban, igaz, közvetlen belügyi beavatkozásra is csak speciális esetben volt példa.

IV. A NEMZETI BIZOTTSÁGOK FELADATAI

Dolgozatom utolsó részében a nemzeti bizottságok működését hatékonyságuk szempontjából vizsgálom. Kiválasztottam a legfontosabbakat a rájuk rótt, legnagyobb hangsúllyal szereplő feladatokból. E vizsgálat első lépcsőfokán az Országos Nemzeti Bizottsággal foglalkozom. Úgy tűnik: rendkívül szoros az összefüggés az ONB létrehozása és a nemzeti bizottságoknak szánt alapvető feladat megoldása között. Éppen ennek sikertelensége példázza nézetem szerint a legjobban, hogy a nemzeti bizottságok nem feleltek, mert nem felelhettek meg a Magyar Kommunista Párt elvárásainak.

Történeti szakirodalmunk igen kevés figyelmet szentelt eddig az Országos Nemzeti Bizottságnak. Ezt a hiányt nem tudják természetesen pótolni jelen dolgozat megfigyelései, csupán néhány, a helyi forrásokban is tükröződő adalék ismertetésére vállalkozhatnak.

Az Országos Nemzeti Bizottság - illetőleg a nemzeti bizottságok országos szervezete - létrehozásának gondolata 1945 márciusában fölmerült a koalíciós pártok pártközi megbeszélésén. Ekkor mégsem szerveződött meg a demokratikus pártok Országos Vezérő Bizottsága, jóllehet megalakítását nyilvánosságra is hozták. A kérdéssel foglalkozó tanulmány szerzői az okokat abban látták, hogy a Magyar Kommunista Párt figyelme az újjáépítésre, az üzemi bizottságokra és a szakszervezetekre irányult, a nemzeti bizottságok ekkor háttérbe szorultak.¹⁸⁹ Ehhez csak annyit kell hozzátenni: a mellőzés nagyon fontos oka volt az is, hogy a Magyar Kommunista Párt vezetőinek elvárásait a nemzeti bizottságok nem tudták megvalósítani. Nem férhet kétség ahhoz, hogy az elvárások legfontosabb eleme, amit az MNFF pártjainak 1945. március 19-i értekezletén egyértelműen meg is fogalmaztak: "a nemzeti bizottságok... a nép politikai mozgatásának a szervei a reakció elleni harcra."¹⁹⁰ Az igazolási eljárások sikertelensége volt a csalódás egyik oka, hiszen annak lényege egy új hivatalnok-gárda csíráinak megteremtése lett volna, elsősorban a közigazgatási apparátusban. Ehhez képest az történt, hogy ezek a bizottságok -

amelyeknek tagjait a nemzeti bizottságok küldték ki és felügyelték munkájukat - gyakorlatilag mindenkit igazoltak.

Bajáról pontos adatokat sikerült találni. A városban 1945-ben 3 igazoló bizottság működött, ezek 5532 személyt bíráltak el (közalkalmazottakat, magánalkalmazottakat, "szabad értelmiségieket", iparosokat, kereskedőket), akiknek csaknem a fele, 2687 egyén közalkalmazott volt. Az igazolási eljárások során az összes elbíráltak 95 (ezen belül a közalkalmazottak 94) %-a kapott igazolást. A fennmaradó 5 %-ot a következő hátrányokkal sújtották: feddés, vezető állásra alkalmatlannak minősítés, áthelyezés, nyugdíjba küldés, népbizományosság elé utalás, iparendély megvonása. Állásvesztésre összesen 3 személyt ítélték, akik viszont nem közalkalmazottak voltak.¹⁹¹ Nem lehetett más eredményük az igazolási eljárásoknak, hiszen azzal az MKP egyértelműen elégedetlen volt: "tűrhetetlen, hogy a lanyha igazoltatások folytán egyre-másra visszajönnek állásaikba a régi rendszer szekértolói... Tűrhetetlen, hogy a népbíróóságok csak a kis nyilas bűnözőket sújtják, az igazi felelősök pedig jelentéktelen büntetésekkel ússzák meg..." Így szólt a Magyar Kommunista Párt 1945. májusi konferenciájának határozata.¹⁹² A régi, reakciónak titulált középosztály kiszorításában sem, más konkrét dologban sem vitték előbbre a nemzeti bizottságok az MKP politikáját. Elsősorban azért, mert e testületek szinte sehol sem voltak a kommunista párt "előretolt hadállásai", már csak azért sem, mert összetételük ezt nem tette lehetővé. Ráadásul, ahogyan konszolidálódtak a háború utáni viszonyok, ahogyan sorra-másra kiépültek az államhatalom helyi szervei, úgy lett egyre formálisabb a nemzeti bizottságok működése.

Mégis, 1945. nyarán, amikor Vorosilov marsall a SZEB elnöke közölte a miniszterelnökkel, hogy a jaltai konferencia értelmében országgyűlési képviselőválasztásokat kell tartani Magyarországon,¹⁹³ ismét megnövekedett a nemzeti bizottságok ázsiója. Nem lehet véletlen, hogy éppen ekkor, minden valószínűség szerint a választási előkészületek lázában alakították meg az Országos Nemzeti Bizottságot (1945. IX. 4.). Programjában is erre történt utalás: célja, hogy az "erőket összefogja és céltudatos következetességgel vezeti [így!/] a demokráciának, az új magyar életnek megfelelő irányba."¹⁹⁴

A választás előkészületei során logikus volt, hogy a Magyar Kommunista Párt ismét a nemzeti bizottságok felé fordult. Az eredeti elgondolás, hogy e testületek az új hatalom jogforrásai - elvileg érvényben volt. Az lehetett a cél, hogy a nemzeti bizottságokat egy országos hatáskörű politikai testület vezesse úgy, hogy a választások a baloldal, pontosabban az MKP javára fordítsák a parlament erőviszonyait. Elsődleges forrásanyaggal nem dolgoztam, de az Országos Nemzeti Bizottság felhívásai, amelyek a helyi testületekhez íródtak, egyértelműen kimondják: a választás eredményeit úgy igyekezzenek befolyásolni a helyi testületek, hogy az "új országgyűlés semmiben sem emlékeztessen a rosszemlékeztű osztályparlamentre."¹⁹⁵

Az Országos Nemzeti Bizottság megszervezésének valódi okait csak feltételes módban fogalmazhattam meg, hiszen a nyilvánosságra hozott indítékok másképpen hangzottak. A budapesti nemzeti bizottság XXXV. ülésén, 1945. augusztus 13-án került ez szóba. Itt egyértelműen azt hangsúlyozták, hogy a nemzeti bizottságok sem a reakció elleni harcban, sem az újjáépítésben nem látták el a rájuk rótt feladatokat. Nem éltek ugyanis - a korabeli vélemény szerint - azzal a joggal, hogy "bizonyos területeken a nemzeti bizottságok javaslatai, döntései jogérvényűek" legyenek, ezért szorultak "deffenzívába" a nemzeti bizottságok.¹⁹⁶ Tulajdonképpen a működési nehézségek és a formalitás felelősségét így magukra a nemzeti bizottságokra hárították, jóllehet leszögezték: ennek alapvető oka, hogy nincs központi szervezet, amelyet most sem késő létrehozni. Az Országos Nemzeti Bizottság megszervezése végülis semmit sem változtatott, rontott vagy javított a helyi bizottságok helyzetén.

A választások lebonyolításában konkrét feladatokkal is megbízták a helyi nemzeti bizottságokat; mindenütt ezek tagjai jelölték ki az összeíró biztosokat.¹⁹⁷

Ugyanezt a feladatot az 1947-es választásoknál is megkapták a nemzeti bizottságok.¹⁹⁸ 1949-ben viszont, amikor "szükségessé vált az 1947-es képviselő választási névjegyzék kiigazítása", a helyesbítést már nem a szavazókörök szerint alakult összeíró bizottságok, tehát nem a népfront helyi szerveinek jelöltjei végezték, hanem a közigazgatási hatóságok.¹⁹⁹

A választók összeírásán kívül egyéb feladatot nem kaptak a

nemzeti bizottságok a választások lebonyolításában. A központi elvárások ellenére sem tudták az adott esetben megakadályozni, hogy némelyek a koalíción kívüli pártokra szavazzanak, akik "orosz ellenes, kommunista ellenes, földreform ellenes, beszo-
gáltatás ellenes, adófizetés ellenes jelszavakkal nyertek tömegeket."²⁰⁰ Ha tehát az 1947-es választásokból mégis a baloldal került ki győztesen, ehhez területünkön a nemzeti bizottságok semmivel sem járultak hozzá. Mint ahogyan 1945-ben sem tudták befolyásolni az országgyűlési választások eredményeit.

Amikor 1945 őszén nyilvánvaló lett, hogy a "népképviselői alapszervezetek" nem segítik egyértelműen azt a pártot, amely kimondatlanul ugyan, de programjának és törekvéseinek helyi szintű megvalósítása érdekében hívta életre a nemzeti bizottságokat, róluk az MKP végképp lemondott.

Ennek ellent látszik mondani az a tény, hogy a nemzeti bizottságok négy esztendeig tartó működésük során több ízben központi feladatot kaptak, jórészt az MKP kézben lévő belügyi kormányzattól. Ha ezeket tüzetesen megvizsgáljuk az tűnik föl, hogy főleg egyes személyek politikai magatartásának megítélése volt a feladatuk. Az természetesen újabb kérdéseket vet föl, hogy egy-egy ilyen politikai - megbízhatósági vagy nemzethűségi igazolás mennyit ért a gyakorlatban, minden esetre tény: a legtöbb, főleg községi nemzeti bizottság tevékenysége ilyenek kiadásában merült ki. A hadifoglyok hazahozatala kapcsán, majd az ún. B listázások alkalmával zajlott le a személyekre lemenő, politikai megbízhatósági vizsgálódások második nagy hulláma.

Számtalan olyan politikai megbízhatósági igazolás másolata maradt meg a forrásanyagban, amely egy-egy, feltehetően hadifogságba került személy magatartásáról mondott, az esetek többségében pozitív véleményt. Köztudott, hogy az adott személyt, ha megtalálták, más fórumokon is megvizsgálták, de a hazatéréshez, illetve személye utáni kutatás megindításához szükséges volt a lakóhely szerint illetékes nemzeti bizottság igazolása. Ez azonban inkább csak adminisztratív ténykedésnek minősülhet.

Nem vélekedhetünk másképpen azokról a javaslatokról sem, amelyek az ún. B. lista [5000/1946 ME. sz. rendelet végrehajtása tárgyában kiadott 155.463/1946. III.8. BM. sz.] rendelet végrehajtása kapcsán kerültek ki egy-egy nemzeti bizottsági ülésről.

Ismét azt tapasztaljuk pedig, hogy nagy szerepet szánt ebben a belpolitikai kormányzat e testületnek. Éppen Rajk László fogalmazta meg a budapesti nemzeti bizottság 1946. február 14-i ülésén, hogy "Amíg ezt a munkát (ti. az államapparátus jelentékeny leépítését és megtisztítását) el nem végezzük, addig a Nemzeti Bizottságok nem éltek túl magukat."²⁰¹ Érdemes összehasonlítani Bács-Bodrog és Pest-Pilis vármegyék ezzel kapcsolatos intézkedését.

Pest-Pilis vármegye nemzeti bizottsága leiratot intézett minden helyi testülethez, amelyben kötelezte azokat, hogy 12 nap alatt, a közigazgatástól függetlenül készítsenek jegyzéket a B listára helyezendő közalkalmazottokról. Vizsgálják meg, hogy demokratikus magatartást tanúsít-e, elhagyta-e szolgálati helyét, ha igen, hova távozott.²⁰²

Barcsai Iván, Bács-Bodrog vármegye alispánja körlevelet intézett az önkormányzati tisztviselőkhöz, amelyben felhívja őket, hogy a nemzeti bizottságok javaslatait vegyék figyelembe és leszögezi: minden egyes alkalmazottról konkrétum kell, ha ellene kifogás merül föl. Az, hogy pl. "antidemokratikus egyén, nem képezheti alapját ilyen nagy jelentőségű intézkedésnek."²⁰³

Minden nemzeti bizottság megtárgyalta tehát lakóhelye közalkalmazottainak politikai magatartását, véleményt adott és javaslatokat fogalmazott. Ezek azonban az esetek legnagyobb százalékában - különösen Bács-Bodrogban - nem nyertek meghallgatást: számtalan visszavételi kérelem érkezett olyanoktól, akik nem szerepeltek a nemzeti bizottság listáin. A legkirívóbb példát - Bajáét - érdemes külön is megemlíteni. Itt külön bizottság döntött a kérdésben, amely azonban "nem vette figyelembe sem a polgármester, sem a nemzeti bizottság javaslatait, a helyi viszonyokat viszont nem ismerte."²⁰⁴ A bajai nemzeti bizottság maga sem bízott e munkája eredményességében, mert már a vonatkozó BM rendelet megjelenése előtt, 1946. március 4-én kérte az Országos Nemzeti Bizottságot: "hasson oda, hogy különösen a törvényhatósági jogú városokban működő nemzeti bizottságoknak felügyeleti" joguk legyen B lista ügyben - így jelenjék meg a rendelet.²⁰⁵ Nem kaptak ilyen jogot a nemzeti bizottságok, ezt a belpolitikai kormányzat magának tartotta fenn.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a potsdami egyezmény végzé-

seinek eleget tevő ki- és betelepítési akcióban vizsgáljuk meg területünkön a nemzeti bizottságok ténykedéseit.²⁰⁶ Hangsúlyozom: nem célozom az emberek százezreinek sorsát egy tollvonással eldöntő legújabbkori népvándoroltatás egészének, a kollektív felelősségrevonás igazságtalanságának vizsgálata. De nem is kerülhető ki a probléma, hiszen a mai Bács-Kiskun megye területén nagyszámú német ajkú lakosság élt zárt tömbökben, akiket a kitelepítés közvetlenül érintett. A külpolitikai tényezők által a kitelepítés végrehajtására kötelezett kormányzat számára egész települések "megmozgatása", eltávolítása látszott a "legkézenfekvőbb" megoldásnak. Ezt statáriális intézkedésekkel hajtották végre. A 15.169/1946. BM sz. rendelet felfüggesztette - első lépésként - a "sváb lakosú" községek önkormányzatát (Pest-Pilis vármegyében 39 településen), melynek következtében a Pest vármegyei nemzeti bizottság leiratátán arra kötelezte ezek nemzeti bizottságait, hogy alakuljanak át: "abban áttelepítésre kötelezettek ne legyenek."²⁰⁷ Szükséges viszont, hogy a betelepítettek képviselői az 5 párton, ill. a szakszervezeten keresztül bekerüljenek a nemzeti bizottságba. Kitelepítendőnek ítélt német nemzetiségűeket politikai jogaiktól is megfosztották, a Csehszlovákiából áttelepített magyarok viszont megkapták azokat.²⁰⁸

Azután, hogy az önkormányzati testület működését felfüggesztették, elvileg a nemzeti bizottság feladata lett volna, hogy újat válasszon, de új képviselőtestületi választásoknak nincs nyomuk a nemzeti bizottsági iratokban. Azt viszont gyakran tapasztaljuk, hogy a községi nemzeti bizottság mentesítési javaslatokat készített; elsősorban "a nemzetgazdasági szempontból nélkülözhetetlen iparosok", "múltbéli magatartásuk alapján üldöztetést szenvedtek", "nemzethű magatartást tanúsítók" kerülhettek erre a listára. Természetesen ezeket a listákat is felülbírálták, erre a BM külön helyi hivatalt létesített (Áttelepítési x.y. Oszlop Mentесítő Bizottsága), amelynek tisztviselőit gyakorlatilag teljes hatalommal ruházta föl. Erre csak egy példa: "ha a javaslatokat a megadott határidőre nem tudják fölterjeszteni, avagy ellentétek merülnek föl, úgy a mentesítő bizottság a Belügyminisztériumtól a nemzeti bizottság fölosztását" (!) fogja kérni.²⁰⁹

Nem csoda, ha ilyen körülmények között, amennyiben készültek is javaslatok, azok többnyire papíron maradtak. Ha viszont meg-

valósítatlan kérelmek miatt netán fölszóltak, a válasz mindig ugyanaz volt: ez a dolog "kimondottan a belügyminiszter... elbírálása alá tartozik."²¹⁰ A legtöbb nemzeti bizottság idejekorán le is vonta a konzekvenciákat, amikor határozatban rögzítette: "a nemzeti bizottság nem foglalkozik a kitelepítettek ügyeivel."²¹¹ Ezt aztán megerősítette az Országos Nemzeti Bizottság 1635/48. sz. határozata: kitelepített vagy kitelepítendő németajkú lakosság számára politikai igazolást a nemzeti bizottság nem adhat ki.²¹²

Ez az Országos Nemzeti bizottsági határozat tulajdonképpen annak az 1947-es miniszterelnöki rendeletnek a szellemében született, amely az igazolási eljárások felügyeleti jogát az igazságügyi miniszterre ruházva elrendelte, hogy a járásbírói székelyeken az igazságügyi miniszter által fölállított igazságügyi bizottságok működjenek. Ez természetesen - szól az indoklás - nem gátolja a nemzeti bizottságokat abban, hogy kifejtsék véleményüket.²¹³ Gyakorlatilag mégis ez az a rendelet, amely - ha lehet még formálisabbá, mondhatni teljesen fölöslegessé tette a nemzeti bizottságokat. Ezután a nemzeti bizottság semmiféle igazolást nem adhatott ki saját hatáskörében, az ilyen kérelmeket a járási kapitányságok államvédelmi előadójához kellett felterjeszteni, ellenkező esetben a nemzeti bizottság elnökét felelősségre vonhatták.²¹⁴

1948 második felére általában kiszorultak a nemzeti bizottságokból, legalábbis a vezető tisztségekből a nem munkáspárti képviselők. Ezzel kapcsolatban még meg kell jegyezni, hogy a Polgári Demokrata Párt képviselői ellen 1948 elején-közepén valóságos hajszá indult. Sorra-másra arról hallunk, hogy a Polgári Demokrata Párt képviselőit kurtán-furcsán kizárták a nemzeti bizottságokból arra hivatkozva, miszerint ez a párt nem tagja a koalíciónak, s rendkívül meggyöngyülve került ki a választásokból.²¹⁵ A kizorítási politikához, amely a pártok közti harc fokozódó kiélezését jelzi, szorosan hozzátartozik a képviselőtestületek átalakításának kívánalma, amelyet a BM 264.443/1948. III. 3. sz. "elvi jelentőségű" leirata fogalmazott meg. "Az újjászervezésnek ebben a mai fázisában... az újjászervezés további feladatkörét megint a helyi nemzeti bizottságoknak kell lebonyolítani." Általában nem szükséges, hogy az önkormányzati testületekben képviselő-

selt demokratikus pártok arányszámában a régebbi megállapítástól eltérő változtatást hajtsanak végre. "Nem látom azonban akadályát annak, hogy a megüresedett helyek betöltésénél a nemzeti bizottságok értékesítsék a megváltozott politikai helyzetből származó tanulságokat és közös megegyezéssel juttassák nagyobb képviselőkhöz a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai közül azokat, akiknek a választási eredménye a múlthoz képest erősen eltolódott."²¹⁶ Csikérián például ez a módosítás azzal az eredménnyel járt, hogy az 1948. június 12-én újjáalakított képviselőtestület a Magyar Dolgozók Pártja 16, a Nemzeti Paraszt Párt 5, a Független Kisgazda Párt 3, a szakszervezetek 4 képviselőjéből szerveződött.²¹⁷

1948 végére területünkön úgy alakult át a nemzeti bizottságok összetétele, hogy egyrészt a Polgári Demokrata Párt képviselőit többnyire kizárták azokból, s a legtöbb helyen a Magyar Dolgozók Pártjának tagjai kerültek vezető funkcióba. Úgy tűnhetett, hogy a belpolitikai kormányzat elvárásait (a képviselőtestületek átalakítására is vonatkozatható ez) maximálisan teljesíthető nemzeti bizottságok mindent megtettek azért, hogy életben maradjanak. Sorsukat azonban nem kerülhették el. 1948. júniusában nyilvánvaló volt már, hogy az éppen megalakult Magyar Dolgozók Pártja "a demokratikus pártok eddigi többé-kevésbé laza koalíciója helyett a népi egység politikai tömegszervezetének, az új Függetlenségi Frontnak megteremtéséért száll síkra."²¹⁸ Ez a laza koalíció ugyanis - hangzott az indoklás - a népellenes erőknek kedvez, így a pártok esetleges együttműködése helyett szükség van a "demokratikus erők összefogására" egy egységes tömegszervezetben, ahol a pártversengés megszűnik. Ez elvileg a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front társadalmi, szövetségi, ifjúsági, nőmozgalmi szervezetekkel való kibővítését jelentette, de gyakorlatilag a még számító pártok (FKgP, NPP) beolvasztását hozta magával.

Az átalakítás értelemszerűen a volt Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveire, a nemzeti bizottságokra is vonatkozott. Érdekesekek és ellentmondásosak a nemzeti bizottságokat megszüntető központi intézkedések. Az Országos Nemzeti Bizottság 1949. január 29-i ülésén kimondta, hogy mivel "február 1-én megalakul a Magyar Függetlenségi Népfront, ... a nemzeti bizottságok... az ország egész területén megszűnnek." Ellenben a

1100/1949. (II.5.) Korm.sz. rendelet csak azt szögezte le: "Ahol valamely jogszabály a nemzeti bizottságokat említi, ott helyettük a Magyar Függetlenségi Népfront megfelelő szerveit kell érteni."²¹⁹

Itt ismét az a fura kettősség tapasztalható, amely végigkíséri a nemzeti bizottságok működésének négy esztendejét. Mindvégig nagy hangsúlyt kaptak az ország demokratikus átalakításában a nemzeti bizottságok, de a propaganda, a retorika szintjén. Lehetőséget nem kaptak és hatalmat nem szereztek, mert nem szerezhettek e feladatok megoldásához. Ezért gyakorlatilag közömbös volt a központi kormányzat számára, hogy megszűnnek-e, avagy beolvadnak az új szervezetbe. A lényeges az volt csupán, hogy az új népfrontba azok tömörüljenek, akik feltételek nélkül elfogadják a Magyar Dolgozók Pártja vezető szerepét. Elfogadják, sőt azonosuljanak is az általa meghirdetett politikával. A szabad Nép 1949. január 30-i számában ez így fogalmazódott meg: "Mi az alapja tehát az új Függetlenségi Népfrontnak? Először is a nép ellenségeinek kiszorítása az államhatalomból, a kormányzó pártokból, tehát az új Függetlenségi Népfrontból is!... ha van még hiányosság ezen a téren egyes pártok összetételében, helyi csoportjaiban, de nem utolsósorban az államgépezetben - akkor haladéktalanul ki kell küszöbölni, meg kell szabadulni a belső ellenségtől."²²⁰

*

1944 közepén-végén az MKP emigrációban lévő vezetői által, az ország demokratikus átalakítása érdekében kidolgozott programban a nemzeti bizottságok, mint a helyi demokratikus erőket összefogó szervezetek jelentek meg, amelyek az új államigazgatás alaposságai lesznek. A közigazgatási reform azonban elmaradt.

Életre keltek viszont spontán - öntevékeny módon helyi hatalmi szervezetek, amelyek egy-egy település irányítását a kezükbe vették. Köztük jónéhány akadt - területünkön Baján és (Tisza)alpáron-, amelyek 1919-es mintára alakultak és proletárdiktatúra jellegű hatalmi törekvéseket valósítottak meg. Az ilyen és ehhez hasonló, diktatorikus törekvések 1944 végén - 1945 elején időszerűtlenek voltak: az MKP főképpen külpolitikai megfontolásokból

nem támogathatta ezeket. Sőt - úgy vélem -, a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelet paragrafusai, amelyek a nemzeti bizottságok közigazgatási jogkörét megszüntették, éppen a tanács-típusú bizottságok hatalomból való kizárása érdekében láttak napvilágot. Az MKP vezetőinek ez a törekvése, tehát a "túlzott baloldaliság" elleni harc 1945 elején a legplasztikusabban a májusi országos konferencia határozataiban fogalmazódott meg "A fő veszély... a baloldali szektaszellem."²²¹ Az MKP vezetése deklaráltan szembeszállt a "túlzott baloldalisággal" és maga is támogatta az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeleteit, amelyek kizárták a hatalomból - mintegy törvényen kívül helyezték - a nem koalíciós, ám velük párhuzamosan a koalíciós nemzeti bizottságokat is. Az MNFF programjának szellemében, az új demokratikus államiság megvalósítása érdekében, a népképviselői érvényesülésére létrejött nemzeti bizottságok is áldozatul estek a "kettős hatalom" elleni küzdelemnek. Az MKP vezetése sem és egyetlen másik párt sem tárta föl azokat a jellegbeli különbözőségeket, amelyek az egyes nemzeti bizottságok között föllelhetők voltak.

Írhatjuk ezt a politikai-gyakorlati elemzések hiányának számlájára. Ám inkább valószínű: az MKP vezetése politikai ütőkártya szerepet szánt a nemzeti bizottságoknak. Hamarosan rá kellett azonban döbennie, hogy ez az út járhatatlan, a nemzeti bizottságok politikai ténykedése - fogalmazhatnánk úgy is, a demokratikus öntevékenység - nem szükségszerűen rímelt az MKP célkitűzéseire. Gerő Ernő fogalmazta meg ezt az 1945-ös választások kudarca után: "...a reakció veszélye Magyarországon sokkal nagyobb, mint amivel közülünk is sokan számot vetettek."²²² A nemzeti bizottságok ellenőrző funkciójára sem volt huzamosan szükség. Éppen a belügyi kormányzat intézkedése nyomán számolták föl a népi ellenőrzés perspektívikusan is működőképesnek ítélt, korai formáját.

A nemzeti bizottságok sorsa már megalakításuk pillanatában megpecsételődött, formális működésük pusztán azért volt szükséges, mert elvileg a hatalom jogforrásai voltak. Közreműködésükkel választotta meg egy-egy település lakossága az Ideiglenes Nemzetgyűlés követőit, ami azonban ennél is fontosabb: az új önkormányzat helyi testületeit. Fontos ez, hiszen a tárgyalt időszakban nem írtak ki helyi választásokat, így elvileg a képviselőtestü-

letek megválasztásának felelőssége a nemzeti bizottságok felelősége maradt.

Eközben nem váltak a koalíciós államszervezet organikus részeivé, s abban a pillanatban megszűntek létezni, amikor a "jogforrás" szerepkör maga is megszűnt. Az élet valamennyi területén egyeduralmat megcélzó MDP számára nélkülözhető volt a koalíciós kormányzati konstrukció - elvileg - törvényes alapját képező helyi szervezetek összessége. Inkább megbízható káderekre²²³ volt szüksége, akiket a Belügyminisztérium 1945-től folyamatosan megtalált és egyre szélesebb körben alkalmazott a helyi államigazgatási apparátusokban. A "légi reakció szétzúzása" nem a nemzeti bizottságokon, hanem az MKP kezében levő belügyi tárcán keresztül vált politikai gyakorlattá.

J e g y z e t e k

- 1 Pető Iván - Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985. Bp. 1985. 26.o.
- 2 Korom Mihály: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon 1944-45. Bp. 1984. 175.o.
- 3 Gyarmati György: Adalékok egy elmaradt közigazgatási reform történetéhez 1946. Századok 1979. 3. sz. 513.o.
- 4 Bálintné Mikes Katalin - Szabó Sándor: Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből 1944-45. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiadványai I. szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1973. 6.o.
- 5 uo. 16-17.o.
- 6 A magyar kormány már 1944. szeptember 20-án elrendelte pl. a "megszállás alá kerülő területek kiürítését." uo. 446.o. és Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-47. Bp. 1975. 15.o.
- 7 Erről: Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja és a fegyverszünet. (1944-45). Bp. 1981. és Gyarmati György: "Demokratizált" vagy demokratikus közigazgatást? A közigazgatás átalakításának kül- és belpolitikai feltételrendszere Magyarországon 1944-45-ben (in: Tanulmányok a magyar népi demokrácia 40 évéről. Szerk: Molnár János, Orbán Sándor, Urbán Károly) Bp. 1985.
- 8 Meg kell jegyezni, hogy Korom Mihály idézi azt a forrást, amelyből kitetszik, hogy a 2. Ukrán Front katonáit már korábban, 1944. október 10-én tájékoztatta az államvezetés a magyar helyzetről és arról: nem a magyar lakosság az ellenség. Korom Mihály: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon 1944-45. Bp. 1984. 10.o.
- 9 Idézi Gyarmati, im. 50-51.o.
- 10 uo. 51.o.
- 11 Somlyai Magda: A közigazgatási hivatalok helye, szerepe a felszabadulás időszakában (in: Tanulmányok...) im. 65.o.
- 12 A szegedi kommunisták 1944. november 19-én hallhatták először a Révai-féle, "finomított" programot. Idézi: Gyarmati, im. 52.o.
- 13 Ez a folyamat Baja - a maga helyén részletesen is tárgyalandó - példáján jól bemutatható.
- 14 Korom Mihály: Debrecen ideiglenes fővárossá válása 1944-ben (in: Tanulmányok... im) 18.o; Korom, 1981. im. 295., 301.o.
- 15 uo. 326.o.
- 16 Korom, 1984. im. 22-69.o.
- 17 A mai Bács-Kiskun megye területén az első nemzeti bizottság 1944. december 12-én alakult meg. Bács-Kiskun Megyei levéltár (a továbbiakban BKML) Kiskunhalasi NB. jkv. szn.
- 18 Magyar Közlöny 1/1945. ME.sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes rendezéséről.
- 19 Bálintné, im. 367-368.o.
- 20 BKML Baja polgármesterének közigazgatási iratai - 33/32-1944: "a naponta ismétlődő repülőtémadások...", uo. 33/64-1944: "az elmúlt éjszakai bombatémadás..."; a "legutóbbi ülés idején légitémadás volt" uo. Baja NB 8.sz. jkv. 1945. II. 28.
- 21 Bálintné, im. 14-16.o.
- 22 Baja csak 1945 nyarán lett megyeszékhely (Magyar Közlöny 71/1945. Az INK 4330/1945. ME. sz. rendelete a magyar köz-

- igazgatás területi beosztásának ideiglenes rendezéséről).
- 23 BKML Bajai Ferences Rend Historia Domusa, 400. old: "20-án este 1/2 10-kor, Bácsbokod felől szállta meg a várost az orosz hadsereg".
- 24 BKML Baja város pogármesterének elnöki iratai 2/1944.
- 25 uo. Baja NB 8. sz. jkv. 1946.
- 26 Korom, 1984. im. 91.o.
- 27 BKML Baja Városi Tanács üléseinek jegyzőkönyve (a később alakult nemzeti bizottság jegyzőkönyveivel egy kötetbe foglalva) 3. sz. 1944.
- 28 A főjegyzői hivatalban Folcz Antal, az Adóhivatalban Peágity Mihály, a számvevőségen Csanyik József, a gazdasági ügyosztályon Babics József, a mérnöki hivatalban Sztrikinnác István, a Közműveknél (Városi Gáz- és Villamosművek) Kricskovics István és Sóhajda Antal, a városi kórházban Ferró József, a közrendészetnél (Vörös őrpáncsnok) Körmöczy József, a szociális ügyosztálynál Pék László, az Iparhatóságnál Lantos András (valamennyien kommunisták) teljesítettek szolgálatot, mint munkástanácsai megbízottak. A tanácsi megbízottaknak napi 20, illetve havi 600 pengő tiszteletdíj fizetését határozta el a tanács.
- uo. 5. sz. jkv. 1944.
- 29 BKML Baja polgármesterének iratai 34/3-1945.
- 30 uo. Baja VT jkv. 10. sz. 1944.
- 31 uo. Baja NB 4. sz. jkv. 1945.
- 32 Bálintné, 1973. im. 96.o.
- 33 BKML Baja VT jkv. 3. sz. 1944. és Bálintné im. 98-99.o.
- 34 uo. 75.o.
- 35 Gergely Ferenc: A bajai nemzeti bizottság. Levéltári Szemle 1970. 67.o.
- 36 "az ország német megszállása után a hazai németeket "birodalminak" tekintették, s az SS-be sorozták, vagy kényszerítették be, német sorozóbizottság közreműködésével". (Bálintné, im. 12.o.) A front elvonulása után, az előzmények figyelemmel kívül hagyásával egységes elbírálás alá került a hazai németesség; közmunkára fogták őket, sokukat internálótáborba zárták. Baján pl. 1945. márciusában 650 ember volt internálótáborban. (BKML Baja NB 14. sz. jkv.)
- 37 Fábian István - Fábian Istvánné: A bajai járás községeinek áttekintő helyzetképe. Levéltári Szemle 3/1967. 654.o.
- 38 Bálintné, im. 103.o. 1944. november 21-én kelt iraton szerepel először Takáts Endre, mint vármegyei kormánybiztos.
- 39 uo. 94-95.o.
- 40 Később így nevezik a "kormánybiztost". Bálintné, im. 153.o.
- 41 BKML Bács-Bodrog vármegyei alispáni iratok 136/1945.
- 42 uo. Baja város főispánjának iratai 88/1945.
- 43 uo. Bajai NB 15. sz. jkv. 1945.
- 44 uo. Bács-Bodrog vármegyei alispáni iratok 47/1945. sz.
- 45 uo. Bátmonostori NB szn. Az 1949. augusztus 19-én kelt, levéltárba történő irat átadás-átvételi jegyzőkönyvben olvashatjuk: "az 1944-45-ös átmeneti időszakból csak két darab irat maradt..."; ezek sem kerültek sajnos levéltárba. Mégis elképzelhető, hogy 1944-ben működött itt nemzeti bizottság.
- 46 Bálintné, im. 369.o.
- 47 uo. 24.o.
- 48 uo. 22.o.
- 49 Sorsforduló, Iratok Magyarország felszabadulásának történe-

- téhez. Szerk: Karsai Elek-Somlyai Magda. Bp. 1970. I.k. 318.o.
- 50 Korom, 1981. im. 366.o.
- 51 u.o. 365.o.
- 52 Korom, 1984. im. 137.o.
- 53 BKML Kecskeméti NB jkv. szn. 1944. december 16. "Kivonat az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Kecskemét városa által küldöttek megválasztásáról felvett jegyzőkönyvből".
- 54 Az 1944. december 27-én (ez csütörtöki nap volt) megjelent helyi újságban olvashatjuk: "kedden délután". (Kecskeméti Lapok 1944. december 27. 3.o.)
- 55 Kecskeméti Lapok 1944. december 31. 2.o.
- 56 Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Szerk: Iványosi-Szabó Tibor, Kecskemét 1985. 71.o., Bálintné, im. 468.o.
- 57 u.o. 463.o.
- 58 u.o. 471.o.
- 59 Korom, 1984. im. 134.o.; BKML Kiskunhalasi NB szn. jkv-k 1944. december 6. és 12.
- 60 Korom, 1981. im. 373.o.
- 61 Bálintné, im. 121-122., 293.o.
- 62 BKML Alpári NB iratok szn. 1944. december 27.
- 63 Korom, 1984. im. 134.o.
- 64 Ilyen jegyzőkönyvet teljes egészében közöl Bálintné, im. 471-472.o.
- 65 Korom, 1981. im.; Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-46. Bp. 1961; Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944-45) Bp. 1968.
- 66 BKML Baja VI 10.sz. jkv. 1944.
- 67 uo. 14.sz. jkv. 1945.
- 68 Magyar Közlöny 1/1945. 2-3.o.
- 69 BKML Baja VI 17.sz. jkv. 1945.
- 70 uo. Pártközi értekezlet jegyzőkönyve (a később alakult nemzeti bizottság ülésjegyzőkönyveivel egy kötetbe foglalva) 1945. I. 21.
- 71 uo. Bajai NB 5.sz. jkv. 1945.
- 72 uo. 3.sz. jkv. 1945.
- 73 uo. 19.sz. jkv. 1945.
- 74 uo. Bács-Bodrog vármegye és Baja város főispánjának iratai 314/1945.sz.
- 75 uo. 6/1945.
- 76 5001/1945. Eln. BM. sz. rendelet (Sorsforduló, im. I. köt. 490.o.).
- 77 Iványosi-Szabó Tibor: Dokumentumok Kecskemét történetéhez, Kecskemét 1975. 31.o.
- 78 Kecskeméti Lapok, 1945. január 11. 2.o.
- 79 Sorsforduló im. I. köt. 490.o.
- 80 81/1945. ME. sz. rendelet. Magyar Közlöny 3/1945.
- 81 Kecskeméti Lapok, 1945. január 21.o.
- 82 Bálintné, im. 185.o. és BKML Akasztó községi nb iratok 4/1945.
- 83 Az Ellenőrző Bizottság 1945. januárjában alakult meg, eredetileg 12, később 6 tagja volt és 1946. júliusáig működött. Tagjait a város fizette, ami harmincezer pengő kiadást jelentett havonta. (Kecskeméti Lapok 1945. január 11. 3.o. és BKML Kecskeméti nemzeti bizottsági jkv. szn. 1946. júl. 6.)
- 84 BKML Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai 676/1945.
- 85 uo. jkv. szn. 1946. július 16.
- 86 Bálintné, im. 474.o.

- 87 Erre vonatkozóan szemléletes adatok találhatóak uo. 475.,
480.o.
- 88 uo. 156.o.
- 89 BKML Kiskunhalasi Nemzeti Bizottság V. sz. jkv. 1945.
- 90 uo. IX.sz. jkv. 1945.
- 91 A városházáról pl. minden, a régi rendet idéző képet, fest-
ményt, eltávolíttatott (uo. XII.sz. jkv. 1945.), a városi
főügyészt elmozdította állásából. (uo. XV.sz. jkv. 1945.)
- 92 A nemzeti bizottság egyik - kommunista párti - tagja egyben
a helyi rendőrség vezetője volt. (uo. IX.sz. jkv. 1945.)
- 93 Bálintné, im. 144.o.
- 94 BKML Alpári NB 5.sz. jkv. 1944.
- 95 uo. 15-17., 20-21.sz. jkv.-k, 1945.
- 96 uo. szn. jkv. 1945. III. 5.
- 97 uo. 13.sz. jkv. 1945.
- 98 uo. NB iratok 123/1945.
- 99 uo. NB alakuló ülésének jkv-e. 1.sz. 1944.
- 100 uo. 3.sz. jkv. 1944.
- 101 uo. 9.sz. jkv. 1945.
- 102 A nemzeti bizottság javaslatára a képviselőtestület 1945.
májusában 2 közellátási ellenőrt (nemzeti bizottsági tago-
kat) helyezett a városházára Nagykőrösön. 1946-ban, amikor
a város költségvetését tárgyalták, a bel- és pénzügyminisz-
térium képviselői utasították a polgármestert, hogy az el-
lenőröket bocsássa el, mert a gazdasági rendőrség munkáját
nem az ő dolguk elvégezni. (PML nko Nagykőrös város polgár-
mesterének iratai 64/1945., 629/1945., 109/1946.)
- 103 BKML Dunapataji NB jkv. szn. 1945. III. 17., Dunaegyházai
NB jkv. szn. 1945. II. 13., Nagybaracscai NB jkv. szn.
1945. II. 26., Hajósi NB jkv. szn. 1945. II. 22.
- 104 uo. 1945. V.3.
- 105 uo. Csikériai NB jkv. szn. 1945. III.1.
- 106 uo. Nagybaracscai NB jkv. szn. 1945. II. 26.
- 107 uo. Bátyai NB 1.sz. jkv. 1945.
- 108 Blaskovits János - Labádi János: Az MKP Pest megyei szerve-
zeteinek kiépülése a felszabadulás kezdetétől az 1945-ös vá-
lasztásokig (in: Tanulmányok Pest megye múltjából. Szerk.:
Lakatos Ernő) Bp. 1965. 17.o.
- 109 Szabó Bálint - Rákosi Sándor: A pártok állásfoglalása a nem-
zeti bizottságok kérdésében. Párttörténeti Közlemények
1/1967. 86-90.o. és Szabó Bálint: Népi demokrácia és forrad-
alomelmélet. Bp. 1970. 133.o.
- 110 A nagybaracscai nemzeti bizottság azért folyamodott 1946.
IX. 15-én az MKP járási titkárságához, mert a helybeli "kom-
munista pártba tömörült nyilasok háttérbe akarják szorítani
a 19-eseket", ezért helyi szervezete visszahívta a nemzeti
bizottságból 2 tagját, akik közül az egyik éppen az elnök
volt. (BKML Nagybaracscai NB iratok 59/1946.)
- 111 Magyar Közlöny 1/1945.
- 112 uo. 2. §.
- 113 A magyar népfront története. Dokumentumok. Főszerk.: Szabó
Bálint. Bp. 1977. II. kötet. 29.o.
- 114 Kecskeméti Lapok, 1945. III. 15. 2-3.o.
- 115 Sorsforduló, im. II. kötet 386-387.o.
- 116 BKML Bajai NB 1945. jkv. 11.sz.
- 117 uo. 33.sz. jkv. 1945.
- 118 uo. Keceli NB jkv. szn. 1945. július 5.
- 119 uo. Alpári NB iratok 771/1945.

- 120 uo. Csikériai NB iratok 11/1946.
121 uo. Tiszaújfalvi NB iratok szn. 1947. ápr. 24.
122 E jelenségeket a nemzeti bizottságokat létrehozó, már működő pártok számának összevetésével figyeltem meg.
123 BKML Hartai NB jkv-k sznk., 1945. április 13., július 6.
124 uo. Kecskeméti NB jkv. szn. 1945. február 23. és 40/1945. sz. irat
125 uo. iratok szn. 1947. V. 31.
126 uo. Bajai NB jkv. 52. sz. 1945.
127 uo. Hartai NB 108/1946.
128 Bálintné, im. 325.o.
129 uo. 357.o.
130 153.635/1946. III. BM.sz. rendelet. BKML Tázlári NB iratok 9/1948.
131 BKML Kecskeméti NB jkv-k szn. 1945.
132 Korom, 1984. im. 139-140.o.
133 BKML Kalocsai NB jkv. szn. 1946. II. 8.
134 uo. NB iratok 143/1946.
135 uo. Bányai NB jkv. 1.sz. 1945.
136 uo. Nagybaracska NB iratok 59/1946.
137 uo. Bácsbokodi NB jkv. szn. 1945. nov. 15.
138 uo. Bányai NB jkv. 6.sz. 7., 9-11., 16., 18. sz. jkv-k. 1945.
139 Balogh, im. 122-126.o.
140 BKML Alpári NB iratok szn. 1947. április 27.
141 uo. Hercegszántói NB iratok 2/1947 és 21-24. sz. jkv-k.
142 uo. Bajai NB jkv. 22.sz. 1947.
143 uo. Bányai NB iratok 25/1945.
144 uo. Kecskeméti NB jkv. szn. 1946. V.10.
145 uo. Keceli NB jkv. szn. 1945. május 29.
146 Kővágó László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. (1918-1948). Bp. 1985. 301-307.o.
147 BKML Garai NB jkv. szn. 1946. nov. 28. és uo. Hercegszántói NB jkv. szn. 1946. nov. 10.
148 uo. Hercegszántói NB jkv. szn. 1947. V.21.
149 uo. Kecskeméti NB iratok 126/1946.
150 uo. Kalocsai NB iratok 47/1947.
151 uo. Bácsalmási NB iratok 32/1945., Kecskeméti NB jkv. szn. 1945. július 22.
152 uo. Bátmonostori NB iratok 9/1948.
153 uo. Kecskeméti NB iratok 557/1945., 975/1946. és Bács-Bodrog vármegye alispáni iratok 11068/1946.
154 PML nko Nagykőrösi NB iratai 335/1947., 543/1947.
155 BKML Bajai NB jkv. 34.sz. 1945.
156 uo. NB iratok 362/1945.
157 A dunavecsei járási NB üléseinek jegyzőkönyvei a dunaegyházai községi NB irattárába kerültek elhelyezésre (BKML Dunaegyházai NB).
158 uo. Baja város főispánjának iratai 397/1945.
159 uo. Bajai NB jkv. 22.sz. 1945.
160 uo. Baja város főispánjának iratai 397/1945.
161 uo. Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai 4024/1946.
162 uo. Tataházi NB jkv. szn. 1945. V. 17., Csikériai NB iratok 2/1945.
163 uo. Bácsalmási NB iratok 28/1948.
164 uo. Bácsbokodi NB iratok szn., 1948.június 22. és június 30.
165 uo. Nemesnádvári NB iratok 55/1948.

- 166 uo. Katymári NB iratok szn. 1948. márc. 15.
167 uo. Dunaegyházai NB iratok 8/1945.
168 uo. Hartai NB iratok 94/1946.
169 uo. Alpári NB jkv. szn. 1946. V. 9.
170 uo. Kunszentmiklósi NB iratok 1/1948.
171 E dolgozat kereteibe nem férhet a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei nemzeti bizottság működése egészének mindenre kiterjedő vizsgálata. Itt csupán azokkal a vetületekkel foglalkozom, amelyek a helyi testületek működését is befolyásolták.
172 BKML Alpári NB iratok szn. 1945. III. 26.
173 uo. Kecskeméti NB iratok 47/1945., 55/1945., és Jászsztent-lászlói NB iratok 357/1945.
174 uo. Csengődi NB iratok 4/1948.
175 uo. Apostagi NB iratok szn. 1948. V. 10.
176 uo. jkv. szn. 1948. nov. 3.
177 A városokban és a járásokban az MDP 6, FkgP, NPP, PDP és a szakszervezetek 3-3 tagot delegálhattak a nemzeti bizottságokba. 1 elnököt, 2 társelnököt, 1 titkárt választhattak. A községekben az MDP-t 4, a többi pártot 2-2 tag képviselhetett.
178 BKML Apostagi NB iratok szn. 1948. július 22.
179 uo. Miskei NB iratok szn. 1948. május 24.
180 uo. Bajai NB jkv. 30. sz. 1948.
181 uo. Dunaegyházai NB iratok 39/1945.
182 uo. Keceli NB jkv. szn. 1946. augusztus 1.
183 uo. Miskei NB iratok szn. 1946. október 24.
184 Csengődi NB iratok 5/1947.
185 uo. Bócsai NB iratok szn. 1948. február 5.
186 uo. Tázlári NB iratok 37/1947.
187 uo. Kalocsai NB iratok 175/1946.
188 uo. Miskei NB iratok szn. 1946. április 19. és 1946. március 28.
189 Rákosi Sándor - Szabó Bálint: im. 1967. 74-99.o.
190 A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1946. Szerk.: Ságvári Ágnes. Bp. 1975. 309.o.
191 BKML Bajai NB jkv. 1. sz. 1946.
192 Idézi: Szabó Bálint 1970. im. 138.o.
193 Magyarország történeti kronológiája, Főszerk.: Benda Kálmán, Bp. 1982. IV. k. 1021.o.
194 BKML Bajai NB iratok 362/1945.
195 uo. Kalocsai NB iratok 139/1945.
196 A budapesti nb XXXV. ülésének jegyzőkönyvét, amelyből az MKP és SZDP küldöttek hozzászólásaiból idéztem, megküldték a területi nemzeti bizottságnak tudomásulvétel céljából. (BKML Kecskeméti NB iratok 524/1945.)
197 1945. VIII. tc. Magyar Közlöny 1/1945.
198 BKML Kalocsai NB iratok 445/1947.
199 uo. Bács-Bodrog vármegyei alispáni iratok 4/res/1949.
200 uo. Kiskunhalasi NB. jkv. XXXVI. sz. 1948.
201 uo. Bajai NB iratok 97/1946. Sajátos, hogy az ország összes nemzeti bizottságát e munkára felszólító felhívás nem az Országos Nemzeti Bizottság indítványa volt.
202 uo. Alpári NB iratok szn. 1946. április 12.
203 uo. Bács-Bodrog vármegyei alispáni iratok 4/res/1946.
204 uo. Bajai NB jkv. 38. sz. 1946.
205 uo. iratok 90/1946.
206 Balogh Sándor 1975-ben és 1982-ben megjelent munkái. Lásd

- Balogh Sándor és Kővágó László már idézett munkáit.
- 207 BKML Hartai NB iratok 71/1946.
- 208 Hartán a nemzeti bizottság 3 MKP küldöttéből 2, az SZDP küldöttei közül 1 volt telepes. A nemzeti bizottság 12 tagjából összesen 3 volt újonnan betelepült lakos.(uo.)
- 209 uo. Hajósi NB iratok szn. 1947. II. 4., Császártöltési NB iratok szn. 13/1947.
- 210 uo. Garai NB iratok szn. 1947. III. 28., Harta NB iratok 94/1946.
- 211 uo. Bácsalmási NB iratok 2/1947., 21/1948., Bácsbokod
- 212 uo. Bócsai NB iratok 1203/1948.
- 213 uo. Bácsbokodi NB iratok szn. 1948. I. 2.
- 214 uo. Dunaegyházi NB iratok 2/1948.
- 215 uo. Bányai NB iratok 59/1948; Tataháza jkv. szn. 1948. II. 24. Kalymári jkv. szn. 1948. II. 7., Kecskeméti NB jkv. szn. 1948. március 22.
- 216 uo. Kiskunfélegyházi NB iratok szn. 1948. XII. 20.
- 217 uo. Csikériai NB iratok 14/1948.
- 218 Dokumentumok, im. II. kötet. 140-141.o.
- 219 uo. 146.o. és Törvénytár 1950. I. kötet. 201.o.
- 220 Dokumentumok, im. II. kötet 147.o.
- 221 Balogh Sándor-Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944-48) Bp. 1977. 187-188.o.
- 222 Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948. Bp. 1986. 136.o.
- 223 Gyarmati György: A tanácsrendszer előkészítő munkálatairól. Történelmi Szemle 2/1981. 185.o.

